ეთნიკური სეპარატიზმი ძველი იმპერიებიდან 158
ეთნიკური სეპარატიზმი პოსტკოლონიურ სახელმწიფოებში 164
სეპარატიზმი და ავტონომიზმი ინდუსტრიულ საზოგადოებაში 173
თავი 7 ნაციონალური იდენტობის მიღმა? 180
სუპრანაციონალიზმი: ფედერალური და რეგიონული იდენტობები? 183
ახალი ტრანსნაციონალური ძალები 194
კოსმოპოლიტიზმი და გლობალური კულტურა? 198
"ეთნოისტორიების" გამოყენება 202
გეოპოლიტიკა და ნაციონალური კაპიტალიზმი 209
ნაციონალიზმი ნაციებს მიღმა? 215
დასკვნა 223
შენიშვნები 227
ბიბლიოგრაფია 249
საძიებელი 271

Rbaidy II ვეიზა

შესავალი

ამ წიგნის მიზანია ნაციონალური იდენტობის, როგორც კოლექტიური ფენომენის, ბუნების, მიზეზებისა და შედეგების უშუალო ნანამძღვრების განსაზღვრა. დღევანდელი მსოფლიოს მრავალ კუთხეში – განსაკუთრებით საბჭოთა კავშირსა და აღმოსავლეთ ევროპაში – ნაციონალიზმის მოზღვავებამ წამოჭრა ნაციონალური ფენომენის სფეროს მიმოხილვისა და კვლევის აუცილებლობა. სადღეისოდ ძალზე მცირეა ამ დარგში იმგვარი ნაშრომების რიცხვი, რომლებიც ნაციონალიზმის ისტორიული მიმოხილვის ფარგლებს სცილდება. იმავდროულად, ეთნიკური თვითშეგნების გამოღვიძებამ დასავლეთში – როგორც საზოგადოებრივ, ისე სამეცნიერო წრეებში – გამოიწვია ინტერესის გაღვიძება ნაციონალიზმის შედეგად წამოჭრილი პრობლემებისადმი, რასაც მოჰყვა ცხარე კამათი ამ სფეროში როგორც პოლიტიკური, ისე ინტელექტუალური თვალსაზრისით. ჩრდილოეთ ამერიკაში ეთნიკურობის კომპლექსურმა შესწავლამ სტიმული მისცა მრავალეთნიკური სახელმწიფოების პრობლემებისადმი ინტერესის აღძვრას მთელს მსოფლიოში.

წინამდებარე წიგნი წარმოადგენს ნაციონალური იდენტობის ისტორიული სოციოლოგიის კუთხით გადმოცემის მცდელობას და ეფუძნება იმ შეხედულებებს, რომლებსაც ჩემს "*ნაციების დასაბამში*" (1986) ვავითარებდი, უმთავრესად, წინამოდერნული ხანიდან დანყებული, ახალი დროის მსოფლიოს ნაციებითა და ნაციონალიზმით დამთავრებული. მას საფუძვლად უდევს შეხედულება, რომ ჩვენ არ უნდა გავიგოთ ნაციები და ნაციონალიზმი, როგორც უბრალოდ იდეოლოგიისა ან პოლიტიკური მიმდინარეობის ნაირსახეობა, არამედ ასევე უნდა გავიაზროთ ისინი, როგორც კულტურული ფენომენები. ეს იგივეა, რომ ვთქვათ: ნაციონალიზმი – იდეოლოგია და მოძრაობა – მჭიდროდ უნდა დავუკავშიროთ *ნაციონალურ იდენტობას* – მრავალგანზომილებიან, ფართო ცნებას, რომელიც მოიცავს სპეციფიკურ ენას, განწყობილებებსა და სიმბოლიზმს.

მართალია, ანალიტიკური თვალსაზრისით აუცილებელია განვასხვავოთ ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგიური მოძრაობა, უფრო ფართო ცნებისგან, როგორც არის ნაციონალური იდენტობა. მაგრამ ჩვენ უურ გავიგებთ ნაციონალიზმის, როგორც პოლიტიკური მოძრაობის, ძალასა და მიმზიდველობას, თუ ჩვენი

ანალიზი უფრო ფართო პერსპექტივაში არ დავაფუძნეთ ისეთ კოლექტიურ კულტურულ ფენომენზე, რომლის ფოკუსი არის ნაციონალური იდენტობა.

ასეთი მიდგომა მოითხოვს ნაციონალური იდენტობების საფუძვლებისა და წარმოქმნის პროცესის ისტორიულ-სოციოლოგიურ კვლევას. ეს იმას გულისხმობს, რომ ჩვენ ჯერ უნდა ჩავნერგდეთ მოდერნული ნაციების ნინამოდერნულ ნანამძღვრებს და ნაციონალური იდენტობა და ნაციონალიზმი დავუკავშიროთ ეთნიკური იდენტობისა და საზოგადებრივი ერთობის საკითხებს.

მართალია, ზოგიერთი ამ საკითხთაგანი სხვაგანაც არის განხილული, მაგრამ მე ვამჯობინე საკუთარი მოსაზრება წარმომედგინა ნინამოდერნულ ეთნისა და მოდერნულ ნაციებს შორის კავშირისა და იმ საშუალებების შესახებ, რომელთა მეშვეობითაც ისინი შეიქმნა და ჩამოყალიბდა. ეთნიკურობის პრობლემის თაობაზე ურთიერთსაპირისპირო მიდგომების შემცველი დიდძალი ლიტერატურა არსებობს, რასაც აქ მხოლოდ გაკვრით შევეხები [იხილეთ, უპ. ყოველისა, სამეცნიერო ესეები ნიგნებში: Taylor and Yapp (1979), Stack (1986), McKay (1982), A.D. Smith (1988a)].

ამ ნიგნში ყურადღებას ვამახვილებ ოთხ მთავარ საკითხზე. პირველი გახლავთ ნაციონალური იდენტობის დახასიათება სხვა კოლექტიურ კულტურულ იდენტიფიკაციებთან შეპირისპირებით. მეორეა თანამედროვე ნაციების ფორმირებაში სხვადასხვა ეთნიკური ბაზისის როლი და ადრეულ (მოდერნულ) ევროპაში მათი წარმოშობის საკითხი. მესამე არის სხვადასხვა სახის ნაციონალისტური იდეოლოგიისა და სიმბოლიზმის ბუნება და მათი გავლენა ტერიტორიული და ეთნიკური პოლიტიკური იდენტობების ჩამოყალიბებაზე. დაბოლოს, ვეხები ნაციონალურ იდენტობათა სხვადასხვაგვარობის პოლიტიკურ შედეგებსა და, აქედან გამომდინარე, ეთნიკური კონფლიქტების გაჩაღების შესაძლებლობას. აქვე განვიხილავ ადგილობრივი არასტაბილურობის გამაღვიძებელი იდეოლოგიებისა და იდენტობებისაგან თავის დაღნევის აღბათობას.

შესაძლოა, ნაციონალიზმი წარმოადგენს ყველაზე მძლავრად ფესვგადგმულ მითს იდენტობის შესახებ თანამედროვე მსოფლიოში, მაგრამ ის სხვადასხვა ფორმითაა წარმოდგენილი. ნაციონალური იდენტობის მითებში პოლიტიკური ერთობის საფუძვლად, როგორც წესი, გვეელინება ტერიტორია ან წინაპრები (ან ორივე ერთად). ეს სხვადასხვაგვარობა ხშირად არასტაბილურობისა და კონფლიქტის წყაროს წარმოადგენს მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში, იმ შემთხვევაში, თუ მათი უგულებელყოფა ხდება. შემ-

თხვევითი არ არის, რომ ბევრი ყველაზე მწვავე და ხანგრძლივი ეროვნებათაშორისი კონფლიქტი ნაციონალური იდენტობის ურთიერთდაპირისპირებული მოთხოვნებისა და კონცეფციებისაგან მომდინარეობს. ამ აზრებისა და მოთხოვნების გაცნობიერება აუცილებელია, თუ გვინდა ოდესმე მაინც გავანელოთ, მოგვარებაზე რომ აღარაფერი ვთქვათ, ეს კონფლიქტები და შევქმნათ ნამდვილი ინტერნაციონალური ერთობა (ამის შესახებ იხილეთ შესანიშნავი გამოკვლევა Mayall-თან (1990)).

სნორედ ამ ინტერესებმა განაპირობა ამ წიგნის შინაარსი და გეგმა. მე ვიწყებ სხვადასხვა კოლექტიური კულტურული იდენტობის ზედაპირულ განხილვას, რათა გამოვყო ნაციონალური ვინაობის სპეციფიკური ნიშნები. მეორე თავში განვიხილავ თანამედროვე ნაციების ეთნიკურ საფუძვლებს, მათ ნიშნებს, დინამიკასა და გადარჩენის პოტენციალს. მესამე თავში წარმოჩენილია ნაციების ფორმირების ორი მთავარი გზა. აქ დასმულია კითხვა იმის თაობაზე, თუ რატომ განვითარდა დასავლეთში პირველი ნაციონალური სახელმწიფოები. ძლიერი სახელმწიფოების მიერ ქვედა ფენებისა და პერიფერიული ეთნიკური ჯგუფების ბიუროკრატიულ ინკორპორაციასა და ინტელექტუალებისა და პროფესიონალების მიერ სახალხო ეთნიკურ ერთობაში "ხალხის" მობილიზაციის პროცესებს შორის კონტრასტმა პირველად თავი იჩინა ახალი დროის ევროპაში. თუმცა ძალიან მალე იგივე პროცესი ნარიმართა სხვა კონტინენტებზეც და იგი თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკისა და კულტურის უცვლელ მოტივად იქცა.

მეოთხე თავი ეხება ნაციონალიზმის, როგორც იდეოლოგიის, ენისა და გრძნობის, ცნებას. აქ ყურადღება გამახვილებულია ნაციონალური იდენტობის სიმბოლოებზე, წეს-ჩვეულებებსა და ცერემონიებზე. ამავე დროს აქ წარმოდგენილია ის განსხვავება, რომელიც ნაციონალიზმის ტერიტორიულსა და ეთნიკურ ფორმებს შორის არსებობს. ნაციონალიზმი, როგორც იდეოლოგია და ენა, აღმოცენდა მეთვრამეტე საუკუნის ევროპაში. ამიტომაც აუცილებელია მისი კულტურული მატრიცისა და იმ როლის მოკლედ განხილვა, რომელიც მის ჩამოყალიბებაში ინტელექტუალებმა შეასრულეს.

მეხუთე და მეექვსე თავებში განხილულია ნაციონალური იდენტობის ტერიტორიული და ეთნიკური მოდელების ჩამოყალიბების პროცესი და ამ მოდელების გავლენა პოლიტიკაზე მსოფლიოს სხვადასხვა ნაწილში. მეხუთე თავში ნაჩვენებია ყოფილი იმპერიებისა და კოლონიების ადგილას ნაციონალური პოლიტიკური ერთობების შექმნა; აგრეთვე ისიც, თუ რა როლს ასრულებს ინ-

ტელიგენცია "სამოქალაქო ნაციების" ("civic nations") ჩამოყალიბებაში. მეექვსე თავში თვალი გავადევნე სახალხო "ეთნო-ნაციონალიზმის" პერიოდულ მოზღვავებას მეცხრამეტე საუკუნის აღმოსავლეთ ევროპასა და ცენტრალურ აზიაში, მეოცე საუკუნის აფრიკასა და აზიაში, ევროპასა და საბჭოთა კავშირში 1960-იანი წლებიდან. ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში "ვერნაკულური მობილიზაციის" ('vernacular mobilization') მსგავსი პროცესი იჩენს თავს. ამ დროს ხდება ხალხის მობილიზაცია მშობლიური (indigenous) კულტურისა და ისტორიის წიაღში, რაც იწვევს მძლავრ ეთნიკურ მოძრაობებს, ირიდენტიზმსა და სახელმწიფოთა არსებული სისტემის შერყევას. განსხვავებულია მხოლოდ ამ პროცესის ფორმები და ხანგრძლივობა.

უკანასკნელ თავში განხილულია პოსტნაციონალური მსოფლიოს საკარაუდო იერსახე – მსოფლიო ნაციონალიზმისა და, იქნებ, ნაციების გარეშეც. თუ გავითვალისწინებთ მრავალეროვან კორპორაციებზე არსებული შეზღუდვების, სამხედრო ბლოკების ეროზიისა და გლობალური საკომუნიკაციო ქსელების ნაციონალიზაციის პროცესებს, გლობალური ზენაციონალური ერთობის პერსპექტივა ერთობ უღიმღამოდ იკვეთება. მიუხედავად ამისა, "პან" ნაციონალიზმების კულტურული მფარველობის ქვეშ რეგიონალური გაერთიანებების ნიშნები კოლექტიურ იდენტიფიკაციაში შესაძლოა ახალ საფეხურს მოასწავებდეს, თუნდაც დედამინის ზოგიერთ ნაწილში.

ეს, ალბათ, ხანგრძლივი და გაურკვეველი პროცესი იქნება. დაბეჯითებით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ნაციონალური იდენტობა და ნაციონალიზმი საკმაოდ მძლავრობს და ძალას იკრებს სამომავლოდ. სწორედ ეს განაპირობებს ესოდენ გლობალური ვითარებისა და ფეთქებადი ძალის სასწრაფოდ გაცნობიერების საჭიროებას.

ენტონი დ. სმითი
ლონდონის ეკონომიკის სკოლა
21 მარტი 1990

თავი 1

ნაციონალური და სხვა იდენტობები

ძვ. წ. 429 წელი ათენისათვის გარდატეხის ქვაკუთხედად იქცა. იმხანად ოცდაათი წლის მმართველობის შემდეგ, ათენელთა მმართველი – პერიკლე ემსხვერპლა შავი ჭირის ეპიდემიას, რომელმაც მთელი ათენი გააჩანაგა. ამ დროიდან ათენის ძლიერება საგრძნობლად შემცირდა.

იმავე წელს სოფოკლემ დადგა ტრაგედია "ოიდიპოს მეფე", რომელიც მის უდიდეს ქმნილებად ითვლება. ამ ტრაგედიას ზოგჯერ აღიქვამენ, როგორც დრამატურგისაგან თანამემამულეთა გაფრთხილებას სიამაყისა და ძალაუფლების საფრთხის თავიდან ასაცილებლად, მაგრამ უდავოა, რომ ცენტრალური თემა ამ ნაწარმოებისა იდენტობის (ვინაობის) პრობლემაა.

ტრაგედია იწყება ჟამიანობით, ამჯერად თებეში და არა ათენში. მალე ვიგებთ, რომ შავი ჭირი თებეს ღმერთებმა მოუვლინეს თებეს მეფის, ლაიოსის, დიდი ხნის წინანდელი და ჯერაც გამოუძიებელი მკვლელობის გამო. დელფოს გზაზე მომხდარი ამ მკვლელობიდან სულ მალე თებეში ოიდიპოსი ჩამოვიდა. მან თებე სფინქსისაგან იხსნა იმის წყალობით, რომ ყველა მისი გამოცანა გამოიცნო. ოიდიპოსი თებეში გამეფდა და ცოლად შეირთო დაქვრივებული დედოფალი იოკასტე, რომელთანაც ოთხი შვილი – ორი ვაჟი და ორი ქალი ეყოლა.

ტრაგედიის დასაწყისშივე ოიდიპოსი პირობას დებს, რომ ჟამიანობის გამომწვევ მიზეზს გამოიძიებს და ცოდვის ჩამდენს ქალაქიდან გააძევებს. იგი ბრმა მისანს ტირესიას მოუხმობს თავისთან. მაგრამ ტირესია ბუნდოვნად პასუხობს, რომ თავად ოიდიპოსშია სიბილწე და სწორედ ის არის თებედან გასაძევებელი. ოიდიპოსი ეჭვობს, რომ ტირესიას პასუხი იოკასტეს ძმის, მისდამი მტრულად განწყობილი კრეონისაგან მოდის. მაგრამ იოკასტე აცხრობს მათ დავას და აცნობებს, რომ ლაიოსი ყაჩაღებმა მოკლეს იმ ადგილას, სადაც "სამი გზა ერთდება". ამან ოიდიპოსს ის წუთები გაახსენა, როდესაც მან გზაზე რამდენიმე უცნობი მოკლა. თუმცა ერთი ცოცხალი გადარჩა და თებეში დაბრუნების შემდეგ ითხოვა, რომ სამწყემსურში გაეშვათ. სწორედ ეს კაცი იხმო ოიდიპოსმა იმის გასაგებად, თუ რა მოუვიდა ლაიოსს.

კორინთოდან ჩამოდის მაცნე და იტყობინება, რომ გარდაიცვალა ამ ქალაქის მეფე პოლიბოსი – ოიდიპოსის მამა. ამ ამბავ-

მა გადააწყვეტინა ოიდიპოსს, გამოერკვია, თუ რამ დაატოვებინა მას დიდი ხნის წინ კორინთო სამუდამოდ. ეს ამბავი დელფოს მისნის წინასწარმეტყველების გამო მომხდარა: მისანი იტყობინებოდა, რომ ოიდიპოსი მოკლავდა საკუთარ მამას, ხოლო დედას ცოლად შეირთავდა. და აი, ახლაც, ოიდიპოსი ვერ ბრუნდება კორინთოში, რადგან ეშინია, დედამისი მეროპე არ შეირთოს ცოლად. მაგრამ კორინთოდან ჩამოსულ მაცნეს კიდევ ერთი ამბავი უნდა შეეტყობინებინა ოიდიპოსისათვის: იგი არ იყო კორინთოს მეფისა და დედოფლის ნამდვილი ვაჟი. უმვილო მეფე-დედოფალმა იშვილეს ბიჭი, რომელიც სწორედ კორინთოდან მოსულ მაცნეს ეპოვა ოდესღაც, კითერონის მთაზე მწყემსად რომ იყო. კორინთოელ მწყემსს მაშინ თებელი მწყემსისათვის ბავშვი რომ არ გამოერთმია, ოიდიპოსს სიკვდილი ემუქრებოდა; მისი პატარა ფეხები ისე მაგრად შეებოჭათ, რომ ღრმად ჩაჭერილი წნელისაგან სულ დასიებოდა (აქედან მოდის მისი სახელიც: ოიდიპოსი – დასიებული ფეხი). ვინ იყო ეს თებელი მწყემსი და საიდან ჰყავდა მას ეს ფეხებდასერილი ჩვილი? იოკასტე უმალ ჩასნვდება საშინელ სიმართლეს და ევედრება ოიდიპოსს, შეეშვას შემდგომ კვლევა-ძიებას. ოიდიპოსი უარს აცხადებს: მან უნდა გაარკვიოს, "ვინ არის ის". იოკასტე გარეთ გამოვარდება და თავს ჩამოიხრჩობს, ოიდიპოსი კი არ დრკება:

> მოხდეს, რაც არის მოსახდენი, მე გადავწყვიტე.
> მონაც რომ დავრჩე, ჩემი გვარი შევიცნო მაინც,
> ის კი ქალია და თავისი ამაყი ფიქრით
> ალბათ რცხვენია, მდაბიორი რომ გამოვდექი.
> მე კი აგრე ვთვლი, მე შვილი ვარ კეთილმომცემი
> ბედის ქალღმერთის და პატივი არა მაქვს მცირე,
> მან ისე მშობა, როგორც დედამ, ხოლო და-ძმებად
> თვეები მყავდა, მათ გამხადეს მცირეც და დიდიც.
> მე, აგრე შობილს, არაფერი ისე არ შემცვლის,
> რომ ჩემი გვარის გამოცნობა არ მოვინდომო.[1]

ახლა თებელი მწყემსი მოიყვანეს. აღმოჩნდა, რომ კაცი, რომელიც ლაიოსის მკვლელობის დროს ცოცხალი გადარჩა, სწორედ ის იყო, ვისაც დიდი ხნის წინათ კითერონის მთაზე კორინთოელი მაცნესათვის ჩვილი გადაეცა. თებელ მწყემსს ჯერ არ უნდოდა სიმართლის გამხელა, მაგრამ მერე საშინელი მუქარით შეშინებულმა აღიარა, რომ იგი იყო ლაიოსისა და იოკასტეს უახლოესი მსახური. მათ გაატანეს მას კითერონის მთაზე დასალუპავად

განწირული ბავშვი, რადგან წინასწარმეტყველების ახდენის შეეშინდათ. ბავშვი ლაიოსისა და იოკასტეს შვილი იყო...

ოიდიპოსი გარეთ გავარდება, ჭერში ჩამოკიდებულ თოკზე ჩამომხრჩვალ იოკასტეს იპოვის და თვალებს დაითხრის. მთელი მისი დარჩენილი ცხოვრება – ჯერ თებეში, შემდეგ კი ანტიგონესთან ერთად გადასახლებაში – ერთ გრძელ შეკითხვად. მისი უცნაური ბედ-იღბლის არსში ჩანვდომის მცდელობად ქცეულიყო, სანამ კოლონოში – ათენის გარეუბანში, ევმენიდების ტყეში, მასაც მიწამ არ უყო პირი. ასე განსმენდა მან ათენი სამუდამოდ. ეს იყო პოეტის უკანასკნელი აზრი, ძვ.წ. 406 წ., მისი ხანგრძლივი ცხოვრების დასასრულს.[2]

იდენტობათა სიმრავლე

სოფოკლეს ამ დრამაში ბევრი მოტივი და არაერთი შრეა, მაგრამ მოქმედებას თავიდან ბოლომდე გასდევს როგორც კოლექტიური, ისე ინდივიდუალური იდენტობის საკითხი. "მსურს ვიცოდე, ვინა ვარ": საკუთარი თავის შეცნობა არის როგორც სპექტაკლის მამოძრავებელი ძალა, ისე მოქმედების დედაარსი. მაგრამ ოიდიპოსის მიერ გაშიშვლებული "მე" იმავდროულად გახლავთ სოციალური "მე", კატეგორია თუ როლი მაშინაც კი, როდესაც მასში სიმართლის ნიშან-წყალიც არსადაა. მხოლოდ და მხოლოდ თავისი ვინაობის საბედისწერო გამჟღავნების შემდეგ შეძლებს ოიდიპოსი საკუთარი ბედ-იღბლისათვის ნამიერად თვალის გასწორებას. ის არც ღვანლმოსილი მმართველია, არც ჩვეულებრივი მამა ან მეუღლე და არც ქალაქის მხსნელი. ის ხან ბოლწ არსებად გვეელინება, ხან – მკელელად, ხან – მდაბიო მონად, ხან — უცხო ჯურის კაცად და ხანაც – ბედის ნებიერად. როდის-როდის დაინახავს იმას, რასაც, თუმც თვალხილული გახლდათ, ვერ ხედავდა და რასაც მხოლოდ ბრმა მისანი ტირესია ჭვრეტდა. ის მეორე ტირესიად იქცევა, მეორე ბრმა მისნად, რომელიც გამოვლილ ჭირთა და გამორწეული ბედის წყალობით კურნებისა და ხსნის ნიჭს ეზიარება[3].

ოიდიპოსი სოფოკლეს ამ დრამაში კატეგორიებისა და როლების მთელ ნყებას გამოცდის. ეს როლები და კატეგორიები იმავდროულად კოლექტიურ იდენტობათა ის სიმრავლეა, რომელიც კარგად იყო ცნობილი მეხუთე საუკუნის ბერძნებისათვის. მათ, სამეფო ხელისუფლებისა თუ მკელელობის გამოცდილებაც რომ არ ჰქონოდათ, კარგად ესმოდათ ამგვარი თემების სიმბოლური და მითიური მნიშვნელობა. ოიდიპოსის ტრაგიკული ბედის ამ უც-

ნაურობის გამო, მის მიერ თანმიმდევრობით შესრულებული ეს ყალბი როლები ადვილად გასაგებად ესახებოდათ.

ოიდიპოსი, ისევე, როგორც სხვა დანარჩენი გმირები, რომელთა საქმენი ბერძენმა ტრაგიკოსებმა აღწერეს, ჩვეულებრივი ადამიანია, ოღონდ უჩვეულო პირობებში ჩაყენებული და თავისი განსაკუთრებული ბედით გამორჩეული. ის ჩვეულებრივია იმდენად, რამდენადაც ის როლები, რომლებიც მას თავისი წარმომავლობის გაგებამდე უნდა შეესრულებინა, გამოხატავენ კოლექტიურ იდენტობათა და "ადგილსამყოფელთა" მთელ წყებას. როგორც სხვებს, ოიდიპოსსაც ჰქონდა ასეთი როლი-იდენტობები: მამა, ქმარი, შეფე და თვით გმირი. მისი ინდივიდუალური იდენტობა, მეტწილად, ამ სოციალური როლებისა და კულტურული კატეგორიებისაგანაა შექმნილი; ყოველ შემთხვევაში, ასე ჩანდა ჟიშმარიტების გამოაშკარავებამდე. მერე კი მისი სამყარო ამოტრიალდა, მისი წინანდელი იდენტობები კი ფუჭი აღმოჩნდა.

ოიდიპოსის ამბავი კარგად წარმოაჩენს იდენტობის პრობლემას. ის ცხადყოფს, რომ "მე" მრავალ იდენტობასა და როლს მოიცავს, იქნება ეს ოჯახური, ტერიტორიული, კლასობრივი, რელიგიური, ეთნიკური თუ გენდერული. ის აგრეთვე ავლენს, თუ როგორ ეფუძნება თითოეული ეს იდენტობა იმ სოციალურ კლასიფიკაციებს, რომლებმაც შესაძლოა სახე იცვალოს ან სულაც გაქრეს. ოიდიპოსის წარმოშობის გამოაშკარავება გვასწავლის, რომ სხვა უხილავი სამყარო ეხება მატერიალურს, თავდაყირა აყენებს მის სოციალურ კატეგორიებს და ანგრევს ყველა ნაცნობ იდენტობას.

რას წარმოადგენს ეს კატეგორიები და როლები, რომლისგანაც თითოეული ინდივიდუალური "მე" შედგება?

ყველაზე აშკარა და ფუნდამენტურია გენდერის კატეგორია. გენდერული კლასიფიკაციები უცვლელი თუ არა, უნივერსალური და ყოვლისმომცველია. მათგანვე გამომდინარეობს სხვა განსხვავებანი და დაქვემდებარებანი. სქესია, ცხადად თუ ფარულად, ჩვენი განმსაზღვრელი; ის განაპირობებს მეტწილად ჩვენს შესაძლებლობებსა თუ მიღწევებს. იმავდროულად, გენდერული განსხვავების ეს უნივერსალური და ყოველისმომცველი ბუნება განაპირობებს იმ გარემოებას, რომ იგი უფრო სუსტ საფუძველს წარმოადგენს კოლექტიური იდენტიფიკაციისა და საზოგადოებრივი მობილიზაციის პროცესში და მემჭიდროების უნარსაც მოკლებულია. მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერთ ქვეყანაში ფემინისტური მოძრაობა აღმავლობას განიცდის, გენდერული იდენტობა, რომელიც მთელ დედამინას მოიცავს, თანამედროვე მსოფლიოს

სხვა კოლექტიურ იდენტობებთან შედარებით ფერმკრთალდება და თავისთავად მოცემულობად აღიქმება. კოლექტიური ცნობიერების ან ქმედების ინსპირირებისათვის გეოგრაფიულად, კლასებად და ეთნიკურად დაყოფილი გენდერული განმტკიცებანი საჭიროა დაუკავშირდეს სხვა, უფრო მეტად შემამჭიდროებელ, იდენტობებს.[4]

მეორე არის სივრცის ან ტერიტორიის კატეგორია. ლოკალური და რეგიონული იდენტობა ასევე ფართოდ გავრცელებულია, განსაკუთრებით, პრემოდერნულ ხანამდე. ლოკალიზმიც და რეგიონალიზმიც თითქოს ფლობს იმ შემაკავშირებელ თვისებას, რომელიც გენდერს ჩვეულებრივ არ გააჩნია. მაგრამ პირველი შეხედულება ხშირად მცდარია. რეგიონები ადვილად შეიძლება დანანგვრდეს და ეს ნანილებიც, შესაძლოა, სხვადასხვა დასახლებებად დაიყოს. ძალზე იშვიათად ეხვდებით ძლიერ და შეკავშირებულ რეგიონულ მოძრაობას, როგორიც იყო, მაგალითად, ვანდეაში საფრანგეთის რევოლუციის დროს. მაგრამ, როგორც ამ ცალკეულ შემთხვევაში, მის ერთიანობას შესაძლოა განაპირობებდეს როგორც იდეოლოგია, ისე ეკოლოგია. უმეტესწილად კი "რეგიონალიზმს" განსხვავებული სატკივრისა და თავისებური პრობლემების მქონე პოპულაციების მობილიზაციის უნარი არ გააჩნია. გარდა ამისა, რეგიონები გეოგრაფიულად ძნელად განსასაზღვრია, მათი ცენტრები ხშირად მრავალრიცხოვანია, საზღვრები კი – ბუნდოვანი.[5]

მესამე ტიპი კოლექტიური იდენტობისა სოციალ-ეკონომიკურია და სოციალური კლასის კატეგორიას განეკუთვნება. ოიდიპოსის შიში იმისა, რომ ის შეიძლება იყოს "მონად შობილი," აირეკლავს ძველბერძნებისეულ მონობისა და სიღარიბის შიშს. ხშირად ეს შიში განაპირობებდა პოლიტიკურ ქმედებებს მაშინაც კი, როდესაც მონობა ყმობის ინსტიტუტმა შეცვალა. მარქსის სოციოლოგიაში კლასი პირველადია, იგია ნამდვილად რელევანტური კოლექტიური იდენტობა და ისტორიის ერთადერთი მამოძრავებელი ძალა. გარკვეული სოციალური კლასები – სხვადასხვა ტიპის არისტოკრატია, ბურჟუაზია, პროლეტარიატი – ზოგჯერ გადამწყვეტი პოლიტიკური და სამხედრო ქმედების საფუძველს ქმნის; ზოგჯერ, მაგრამ არა ყოველთვის, მეტიც, არცთუ ძალზე ხშირად. არისტოკრატიის ერთობლივი ქმედება არც ისე ხშირად იჩენს თავს, როგორც ფრაქციული კონფლიქტი თვით არისტოკრატიის შიგნით. ნაციონალური ბურჟუაზიის სექტორებსა და ფრაქციებს შორის კონფლიქტი არცთუ ისე უჩვეულოა, თვით საფრანგეთის რევოლუციიდან მოყოლებული, რომ ალარაფერი ვთქვათ სხვა-

დასხვა ერების ბურჟუაზიებს შორის დაპირისპირებაზე. ხოლო რაც შეეხება მუშათა კლასს, მართალია, პროლეტარიატის საერთაშორისო ძმობის მითი ფართოდაა გავრცელებული, მაგრამ ასევე ფართოდ გავრცელებული და მნიშვნელოვანია მშრომელთა ერთობა მოცემული ნაციის ფარგლებში, რადგან მუშები იყოფიან ინდუსტრიული სექტორებისა და პროფესიული უნარ-ჩვევების მიხედვით. მუშათა რევოლუციები თითქმის ისეთივე იშვიათობაა, როგორიც გლეხთა რევოლუცია. ორივე შემთხვევაში სპორადული და ლოკალური აჯანყებები ნორმადაა მიჩნეული.[6]

სოციალური კლასი ძნელად თუ გამოდგება ხანგრძლივი კოლექტიური იდენტობის საფუძვლად, რადგან მისი ემოციური მიმზიდველობა შეზღუდულია და არც კულტურული სილრმე გააჩნია. "კლასს" მარქსისეული ნარმოების საშუალებებთან დამოკიდებულების მიხედვით განვსაზღვრავთ თუ ვებერს დაეეესხებით, რომლის თანაზმადაც "კლასი" ნარმოადგენს ბაზარზე იდენტური შანსების მქონე ერთობლიობას, ორივე შემთხვევაში ძალიან გაგვიჭირდება მისი საზოგადოებრივი ერთობის ნარმოჩენა ცნობიერებისა და იდენტობის საფუძვლად. კლასები, ისევე, როგორც გენდერული განსმტოებანი, ხშირად სხვადასხვა ტერიტორიაზეა მომოფანტული. კლასი მეტწილად ეკონომიკური ინტერესის კატეგორიაა და, ამდენად, ის იყოფა შემოსავლის სიდიდისა და პროფესიული უნარ-ჩვევების სხვადასხვაგვარობის მიხედვით. გარდა ამისა, ეკონომიკური ფაქტორები ძალზე სნრაფად იცვლება; აქედან გამომდინარე, კლასობრივ საზოგადოებაში სხვადასხვა ეკონომიკურ ჯგუფში ხანგრძლივად ყოფნის შანსი, ცოტა არ იყოს, საეჭვოა; პირადი ეკონომიკური ინტერესები, როგორც წესი, სტაბილური კოლექტიური იდენტობის მასალად არ გამოდგება.

კლასობრივი იდენტობის კიდევ ერთი ასპექტი არსებობს, რომელიც, ერთი მხრივ, ხელს უწყობს და, მეორე მხრივ, ეწინააღმდეგება სტაბილური საზოგადოებრივი ერთობის ფორმირებას. "კლასი" აღნიშნავს სოციალურ ურთიერთობას; მოცემულ სოციალურ ფორმაციაში ყოველთვის არსებობს ორი ან მეტი დაპირისპირებული კლასი; ეს დაპირისპირება კიდევ უფრო ამნვავებს კლასთა შორის განსხვავებას და, ამდენად, კლასობრივ იდენტობებსაც, როგორც ეს ბრიტანეთის მუშათა კლასის კულტურის შესწავლამ ცხადყო. იმაედროულად, როგორც ცნობილია, ამგვარ კლასობრივ იდენტობაში ტერიტორიულად შემოსაზღვრული პოპულაციის მხოლოდ ნაწილია ჩართული. იმ შემთხვევაში, თუ უნდა აღმოცენდეს უფრო რთული კოლექტიური იდენტობა, რომელიც მთლიანად მოიცავს მოცემულ ტერიტორიაზე არსებულ პოპულაციას, იგი იქნება სრულიად განსხვავებული იმისაგან, რასაც კლასებსა და ეკონომიკურ ინტერესებზე დაფუძნებული იდენტობა ჰქვია. ასეთი, უფრო ფართო მასშტაბის, კოლექტიური იდენტობები შეიძლება დაუპირისპირდეს ისეთ, შედარებით შემოსაზღვრულ, იდენტობებს, როგორიცაა კლასის იდენტობა; შესაძლოა, სულაც დაანგრიოს ისინი, ან კიდევ, დაყოს კატეგორიზაციის სრულიად სხვა კრიტერიუმების გათვალისწინებით.

სწორედ ასე ხდება ყველაზე ხშირად. როგორც რელიგიური, ისე ეთნიკური იდენტობა მიიღტვის იმისაკენ, რომ მის საფუძველზე შექმნილმა საზოგადოებრივმა ერთობამ ერთზე მეტი კლასი მოიცვას. როდესაც რელიგიური გაერთიანებები ეკლესიად გარდაქმნას ლაშობენ, ისინი მოცემული პოპულაციის ყველა უბანს მიმართავენ და ხშირად ეთნიკური საზღვრების გადალახვასაც ცდილობენ. მათი გზავნილი ან ნაციონალურ ელფერს ატარებს, ან უნივერსალურს. ის არასოდეს ყოფილა მიმართული მხოლოდ ცალკეული კლასისადმი მაშინაც კი, როცა ამ რელიგიას სინამდვილეში მხოლოდ ერთი კლასი განეკუთვნებოდა. სასანიანთა სპარსეთში მეხუთე საუკუნის მაზდაკიზმი, როგორც სოციალური სამართლიანობის მოძრაობა, უდავოდ დაბალი სოციალური კლასებისათვის იყო განკუთვნილი, მაგრამ მისი მოწოდება, პრინციპში, უნივერსალური იყო. ასევე, ანგლიკანიზმი მეთვრამეტე საუკუნის ინგლისში უპირატესად მაღალი და საშუალო კლასის ნარმომადგენელთათვის მოიაზრებოდა, თუმცა, პრინციპში, ის ღია იყო ყველა ინგლისელისათვის. როგორც ვებერმა აღნიშნა, "კლასობრივი რელიგიების" ბევრი სხვადასხვა ფორმის არსებობა კლასობრივი და რელიგიური იდენტობების მჭიდრო კავშირსა და მათ ურთიერთისაკენ სნრაფვაზე მეტყველებს.[7]

მიუხედავად ამისა, "რელიგიური იდენტობა" "სოციალური კლასისაგან" სრულიად განსხვავებულ კრიტერიუმებს ემყარება და ადამიანური საჭიროებისა და ქმედების სრულიად განსხვავებული სფეროებიდან ნარმოდგება. თუ კლასობრივი იდენტობა ნარმოებისა და გაცვლის სფეროდან მომდინარეობს, რელიგიური იდენტობა კომუნიკაციისა და სოციალიზაციის სფეროს ნაყოფია. იგი დაფუძნებულია კულტურის ღერძისა და მისი ელემენტების – ღირებულებების, სიმბოლოების, მითებისა და ტრადიციების ანაბეჭდებზე, რომლებიც ხშირად წეს-ჩვეულებებსა და რიტუალებშია კოდირებული. ამდენად, რელიგიური იდენტობა მიდრეკილია იქითკენ, რომ მორწმუნეთა ერთ ჯგუფში გააერთიანოს ყველა ის, ვისთვისაც ერთნაირადაა მისაღები გარკვეული სიმბოლური

კოდები, ღირებულებათა სისტემები, სარწმუნოებრივი თუ რიტუალური ტრადიციები, ზეემპირიული რეალობისადმი (თუნდაც უპირველ) მიმართებანი და სპეციალიზებული ორგანიზაციების თუნდაც ძალზე სუსტი ინარეკლი.[8]

რელიგიური ერთობა ხშირად მჭიდროდ უკავშირდება ეთნიკურ იდენტობას. მაშინ, როცა "მსოფლიო რელიგიები" ცდილობენ გადალახონ და მოშალონ ეთნიკური საზღვრები, რელიგიური ერთობების უმეტესობა თანხვდება ეთნიკურ ჯგუფებს. სომხები, ებრაელები, მონოფიზიტი ამჰარა გვთავაზობს ასეთი თანხვედრის კლასიკურ შემთხვევებს; ამასვე მეტყველებს კოპტების მდგომარეობა არაბთა მიერ ეგვიპტის დაპყრობამდე. ეს კავშირი შეიძლება იყოს კიდევ უფრო მჭიდრო. ის, რაც თავდაპირველად შეიქმნა, როგორც წმინდად რელიგიური ერთობა, საბოლოოდ შეიძლება მხოლოდ და მხოლოდ ეთნიკურ ერთობად ჩამოყალიბდეს. ამის მაგალითია დრუზები – ეგვიპტეში დაარსებული მუსლიმ სქიზმატიკოსთა სექტა. იმის გამო, რომ იდევნებოდნენ, დრუზებმა გადაინაცვლეს ლიბანის მთის ციხე-სიმაგრეებისაკენ. აქ ისინი მეთერთმეტე საუკუნის დასაწყისში ათი ნლის მანძილზე თავიანთ რიგებში იღებდნენ სპარსელებს, ქურთებსა და არაბებს. მაგრამ ახ. წ. 1031 ნელს თავიანთი უკანასკნელი მოძღვრის ბაჰ'ალ დინის გარდაცვალების შემდეგ პროზელიტიზაცია შეწყდა. აღინუსხა საზოგადოების ყველა წევრი, უპირველეს ყოვლისა, გარედან რელიგიური შემოტევის შიშით. ამ საზოგადოებაში ვეღარც ვერავინ შევიდოდა და ვერც ვეღარავინ გაემიჯნებოდა მას. ძალიან მალე დრუზები იქცნენ არა მარტო რელიგიურ, არამედ შთამომავლობით და ტერიტორიულ ერთობად. იყო დრუზი დღეს ნიშნავს, იყო "ეთნო-რელიგიური" ერთობის ნევრი.[9]

დღესაც კი ბევრი ეთნიკური უმცირესობა ინარჩუნებს მჭიდრო რელიგიურ კავშირებსა და ემპლემებს. ჩრდილოეთ ირლანდიის კათოლიკეები და პროტესტანტები, პოლონელები, სერბები და ხორვატები, მარონიტები, სიქპები, სინჰალელები, კარენები და შიიტი სპარსელები იმ მრავალეთნიკურ საზოგადოებათა რიცხვს განეკუთვნებიან, რომელთა იდენტობაც დაფუძნებულია განსხვავებულ რელიგიურ კრიტერიუმზე. აქაც, როგორც ჯონ არმსტრონგმა ცხადყო, ძალიან ადვილია ერთი ტიპის იდენტობიდან მეორე ტიპის იდენტობაში "გადანაცვლება". ასევე ხშირია იდენტობათა ურთიერთგადაფარვა. ალბანეთის მთელი ისტორიის მანძილზე ეს ორი ტიპი სფერო – რელიგიური და ეთნიკური — იდენტურ თუ არა, ერთობ მჭიდრო კავშირში მაინც იყო ერთიმეორესთან. ძველ დროში ყოველ ხალხს ჰყავდა

თავისი საკუთარი ღმერთები, წმინდა ტექსტები, რიტუალები და ტაძრები იქაც კი, სადაც უმცირესობა თუ მიწათმოქმედთა ჯგუფები თავიანთი მმართველების დომინანტურ კულტურასაც იყენენ ნაზიარები. როგორც ადრე შუა საუკუნეების ევროპაში, ისე შუა აზიაში ისლამური და ქრისტიანული მსოფლიო რელიგიები ზოგჯერ ეთნიკურად გამიჯნულ ეკლესიებად ან სექტებად იყოფოდნენ, რაც დასტურდება სომხების, კოპტებისა და, მოგვიანებით, შიიტი სპარსელების მაგალითით. მართალია, არ შეიძლება გადაჭრით იმის მტკიცება, რომ ხსენებული პროცესი ეთნიკური ფაქტორითაა განპირობებული, მაგრამ საკმაო საფუძველი არსებობს საიმისოდ, რომ რელიგიურ იდენტობასა (მსოფლიო რელიგიების ნიაღშიაც კი) და ეთნიკურ საზღვრებსა და ერთობებს შორის მჭიდრო კავშირის არსებობა ვივარაუდოთ.[10]

და მაინც, ანალიტიკური თვალსაზრისით, კოლექტიური კულტურული იდენტობის ეს ორი სახე მკაფიოდ უნდა განვასხვავოთ ერთმანეთისაგან. რელიგიურმა გაერთიანებამ, ბოლოს და ბოლოს, შეიძლება დაანაწევროს ეთნო-ლინგვისტური პოპულაცია, როგორც ეს მოხდა შვედებთან თუ გერმანელებთან, ან კიდევ, ეგვიპტეში. ძალიან დიდხანს რელიგიური მიჯნები ხელს უშლიდა ძლიერი და მყარი ეთნიკური ცნობიერების ჩამოყალიბებას ამ ხალხებში, სანამ საზოგადოების გაერთიანება ახალ, პოლიტიკურ საფუძველზე სწორედ ნაციონალიზმის მეშვეობით გახდა შესაძლებელი. თუმცა, ისეთმა მსოფლიო რელიგიებმა, როგორიცაა ბუდიზმი და ქრისტიანობა, შესაძლოა, მათი აღიარების შემდეგ, ადრე არსებული ეთნიკური საზოგადოებები გააძლიერონ, როგორც ეს შრი ლანკასა და ბირმაში მოხდა. ასევე, მსოფლიო რელიგიის მიღებამ შეიძლება შეასუსტოს ეთნიკური განსხვავებები. ასე გაერთიანდნენ მთელი რიგი ბარბაროსი ხალხები მას შემდეგ, რაც ისინი გაქრისტიანდნენ. ამის მაგალითია ანგლების, საქსებისა და იუტების გაერთიანება ინგლისში.[11]

შემდეგ თავში განვიხილავ საკუთრივ ეთნიკური იდენტობისათვის დამახასიათებელ ნიშნებს, გამოვყოფ მის განსხვავებას სხვა იდენტობებისაგან, რელიგიური იდენტობის ჩათვლით. ამგვარად ეთნიკურ და რელიგიურ იდენტობათა მსგავსებას უნდა გავსვამ ხაზი. ორივეს წარმომავლობა ეფუძნება კლასიფიკაციის ერთგვარ კრიტერიუმს – კულტურულს. ისინი ხშირად მოიცავენ და აძლიერებენ ერთმანეთს, ერთად ან ცალ-ცალკე მათ შეუძლიათ ძლიერი საზოგადოებრივი ერთობების მობილიზაცია და შენარჩუნება.

"ნაციონალური" იდენტობის ელემენტები

კოლექტიური იდენტობის ერთ-ერთი სახეობა, რომელიც დღევანდელ დღეს ესოდენ მნიშვნელოვანი და გავრცელებულია, მხოლოდ გაკვრით არის ნახსენები თებეს ციკლის სოფოკლეს დრამებში. დრამები თუმც ზოგჯერ ქალაქებს შორის არსებული კონფლიქტების გარშემო ტრიალებს, მათში არასოდეს წამოჭრილა "ნაციონალური" იდენტობის პრობლემა. ოიდიპოსს მრავალგვარი იდენტობა აქვს, მაგრამ მისი "უცხოელობა" (ანუ არაბერძნული წარმომავლობა) მათ შორის არ მოიაზრება. კოლექტიური კონფლიქტები მეტნილად ბერძნულ ქალაქ-სახელმწიფოებსა და მათ მმართველებს შორის მიმდინარე ომებში აისახება. მართლაც, განა არ ასახავს ყოველივე ეს ძვ. წ. V ს-ის საბერძნეთის ეთიკარებას?

ფრიდრიხ მაინეკე გახლდათ ის, ვინც 1908 წელს ერთმანეთისაგან განასხვავა *Kulturnation* (კულტურული ნაცია) ანუ, უპირატესად, პასიური კულტურული ერთობა, და *Staatsnation* (სახელმწიფო ნაცია) – აქტიური თვითდეტერმინირებული პოლიტიკური ნაცია. შესაძლოა, არ ვეთანხმებოდეთ ტერმინების, თვით ტერმინების, მისეულ გამოყენებას – თუმც მხოლოდ და მხოლოდ თვით ამ ტერმინებისა; მაგრამ განსხვავება თავისთავად საფუძვლიანია და არსებითი. პოლიტიკური თვალსაზრისით, ძველ საბერძნეთში არ არსებობდა "ნაცია", იყო მხოლოდ ქალაქ-სახელმწიფოების ერთობა, რომელთაგან თითოეული დამოუკიდებლობის აზრით იყო შეპყრობილი. თუმცა კულტურული თვალსაზრისით, არსებობდა ძველი ბერძნული ერთობა, ელადა, რომელიც შეიძლებოდა, მაგალითად, პერიკლეს გამოეხმო პოლიტიკურ სარბიელზე – როგორც წესი, ათენის სასარგებლოდ. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შეგვიძლია ვილაპარაკოთ ბერძნულ კულტურულ და ეთნიკურ ერთობაზე, მაგრამ არა ძველ ბერძნულ "ნაციაზე."

ეს იმას ნიშნავს, რომ ის, რასაც "ნაციონალურ იდენტობას" ვუნოდებთ, გულისხმობს გარკვეულ, თუნდაც ერთობ უმნიშვნელო ცნებას პოლიტიკური ერთობისა. პოლიტიკური ერთობა, თავის მხრივ, ნიშნავს გარკვეული საერთო ინსტიტუციებისა და ამ ერთობის ყველა წევრისათვის უფლებათა და მოვალეობათა ერთიანი სისტემის არსებობას. ის აგრეთვე გულისხმობს განსაზღვრულ სოციალურ სივრცეს, მკაფიოდ შემოსაზღვრულ ტერიტორიას, რომელთანაც არსებული ერთობის წევრები იდენტიფიცირდებიან და რომელსაც თავის თავს მიაკუთვნებენ. სწორედ ამ მოსაზრებით განსაზღვრა ნაცია ზოგიერთმა ფილოსოფოსმა, როგორც იმ

ადამიანთა ერთობა, რომლებიც მოცემულ ტერიტორიაზე ერთსა და იმავე კანონებსა და ინსტიტუციებს ემორჩილებიან.[11].

ეს, რა თქმა უნდა, ნაციის პირწმინდად დასავლური კონცეფციაა. მაგრამ ისიც ხომ გასათვალისწინებელია, რომ სწორედ დასავლურმა გამოცდილებამ იქონია ძალზე ძლიერი, შეიძლება ითქვას, გადამწყვეტი ზემოქმედება ერთობის იმ კონცეფციაზე, რომელსაც "ნაციას" ვუნოდებთ. ახლებური პოლიტიკა – რაციონალური სახელმწიფო და საზოგადოების ახალი ტიპი – ტერიტორიული ნაცია, ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებული, პირველად დასავლეთში აღმოცენდა. მათ თავისი დაღი დასვეს უფრო გვიანდელ არადასავლურ კონცეფციებს და ეს მაშინაც შეინიშნებოდა, როდესაც ეს უკანასკნელნი ნორმიდან გადაუხვევდნენ.

მოდით, უფრო დეტალურად განვიხილოთ ნაციის ეს დასავლური ანუ "სამოქალაქო" მოდელი. უპირველეს ყოვლისა, ეს არის სივრცული თუ ტერიტორიული კონცეფცია. ამ თვალსაზრისის თანახმად, ნაციის განკარგულებაში უნდა იყოს კომპაქტური, მისთვის განსაზღვრული ტერიტორია. ხალხი და ტერიტორია ერთმანეთს უნდა ეკუთვნოდნენ ისე, როგორც ეს ჰოლანდიელებთანაა. ძველ ჰოლანდიელებს თავი მიაჩნდათ ღია ზღვებისაგან ნაშობ ხალხად, რომელმაც საკუთარი მიწა-წყალი გამოჭედა (სიტყვა-სიტყვით) და თავის სამფლობელოდ აქცია. მაგრამ ასეთი მიწა-წყალი ყველგან ვერ იქნება. ის არ არის ჩვეულებრივი მიწის ნაკვეთი; ის არის და უნდა იყოს "ისტორიული" მიწა-წყალი, "სამშობლო", ჩვენი ხალხის "აკვანი" მაშინაც კი (როგორც ეს თურქების მაგალითიდან ჩანს), როცა ის პირველსაცხოვრისს არ წარმოადგენს. "ისტორიული მიწა-წყალი" ის კუთხეა, სადაც ადგილიცა და ხალხიც საუკუნეების მანძილზე ერთმანეთზე კეთილისმყოფლად ზემოქმედებდა. სამშობლო ხდება ისტორიული მეხსიერებისა და ასოციაციების საცავი, ადგილი, სადაც "ჩვენი" ბრძენი წინაპრები, წმინდანები და გმირები ცხოვრობდნენ, შრომობდნენ, ლოცულობდნენ და იბრძოდნენ. ყოველივე ამის გამო მშობლიური მიწა უნიკალური ხდება. მისი მდინარეები, სანაპიროები, ტბები, მთები და ქალაქები "საკრალურ" მნიშვნელობას იძენს. ამ სათაყვანო და აღმაფრთოვანებელი ადგილების მნიშვნელობას შეიძლება ჩასნდეს მხოლოდ განდობილნი, ანუ, ნაციონალური თვითშეგნების მქონე პირები. ასევე, ამ მიწა-წყლის ბუნებრივი რესურსებიც მხოლოდ მისი ხალხის კუთვნილებაა, "უცხოელები" ვერც მოიხმარენ და ვერც იხეირებენ. ნაციონალური ტერიტორია თვითკმარად უნდა იქცეს, ავტარქია როგორც

სამშობლოს საკრალურობის დაცვის, ისე ეკონომიკური ინტერესებითაა ნაკარნახევი[14].

მეორე ელემენტია *მამულის (patria)*, ერთიანი პოლიტიკური ნების, საერთო კანონებისა და ინსტიტუციების იდეა. ამის შედეგია ზოგიერთი ზოგადმარეგულირებელი ინსტიტუციის წარმოქმნა, რაც საერთო პოლიტიკურ განწყობილებებსა და ამოცანებში პოვებს ასახვას. ზოგჯერ პატრია აირეკლება ძლიერად ცენტრალიზებულ და უნიტარულ ინსტიტუციებსა და კანონებში, როგორც რევოლუციის შემდგომ საფრანგეთში; თუმცა, იქაც კი, სხვადასხვა რეგიონები ინარჩუნებდნენ თავიანთ იდენტობებს მეოცე საუკუნის დასაწყისისათვის. მეორე უკიდურესობას წარმოადგენს იმ ცალკეული კოლონიების, პროვინციებისა და ქალაქ-სახელმწიფოების კავშირები, რომელთა ფედერალური ინსტიტუციები და კანონები ემსახურება როგორც ადგილობრივი პროვინციული თავისუფლების დაცვას, ისე საერთო ნებისა და საერთო პოლიტიკური სენტიმენტების გამოხატვას. როგორც ამერიკის შეერთებული შტატები, ისე ნიდერლანდების გაერთიანებული პროვინციები წარმოადგენს ამგვარი ნაციონალური კავშირის ნათელ დადასტურებას. ბევრი თვალსაზრისით 1579 წლის უტრეხტის უნიისა და ნიდერლანდების გაერთიანებული სახელმწიფოს (Union of Utrecht in 1579 and of the Netherlands' States General) უპირველესი ამოცანა იყო, დაეცვა მასში შემავალი პროვინციების ოდინდელი თავისუფლება და პრივილეგიები, რომლებსაც ასე უხვად ხელყოფდა კარლოს V-ისა და ფილიპე II-ის მმართველობის დროს განხორციელებული ჰაბსბურგთათვის ჩვეული ცენტრალიზაციის პოლიტიკა. თუმცა ესპანეთის წინააღმდეგ გაჩაღებული ხანგრძლივი ომის სისასტიკემ მალე გააღვივა ერთიანი მიზნისა და იდენტობის თვითშეგნება (კალვინისტური ზეგავლენისაგან სრულიად დამოუკიდებლად), რაც გამოხატავდა პოლანდიური ნაციონალურ-პოლიტიკური ერთიანობის აღმავლობას, თუნდაც არასრულყოფილების ნიშნით აღბეჭდილს.[15].

მზარდი სამართლებრივი და პოლიტიკური ცნობიერების თანამდევად შეიძლება მოვიაზროთ საზოგადოებაში ერთობის წევრთა შორის სამართლებრივი თანასწორობის ცნება. მისი სრული გამოვლინებაა სოციოლოგების მიერ განსაზღვრული სხვადასხვა სახე "მოქალაქეობისა", – ისეთი, როგორიცაა სამოქალაქო და სამართლებრივი თუ პოლიტიკური უფლებები და მოვალეობები, აგრეთვე, სოციალ-ეკონომიკური უფლებები. აი, ის სამართლებრივი და პოლიტიკური უფლებები, რომელთაც დასავლური კონცეფცია ნაციის მისეული მოდელის განუყოფელ ნაწილად მი-

იჩნევს: ეს გულისხმობს ნაცვალგებით უფლებათა და ურთიერთვალდებულებათა მინიმუმის არსებობას მოცემული საზოგადოების წევრებს შორის, და, შესაბამისად, გარეშე პირთა გამორიცხვას ამ უფლება-ვალდებულებათაგან. ის აგრეთვე გულისხმობს ადგილობრივ კანონმდებლობებზე მაღლა მდგომი სამართლის საერთო კოდექსისა და, მასთან ერთად, მისი ისეთი კანონმასრულებელი სამსახურების არსებობას, როგორიცაა უზენაესი სასამართლო და სხვ. მნიშვნელოვანია სწორედ იმ პრინციპის მიღება, რომ ნაციის ყველა წევრი თანასწორია კანონის წინაშე და რომ მდიდარი და ძლიერი *მამულის (patria)* კანონებით არის შეზღუდული.

საბოლოოდ, პოლიტიკური ერთობის წევრთა სამართლებრივი თანასწორობა მის მშობლიურ, საზღვარშემოფლებულ მიწა-წყალზე შეიგრძნობა მისი პოპულაციისა თუ, უკიდურეს შემთხვევაში, ერთობის მთავარი, ძირეული ნაწილისათვის საერთო ღირებულებებისა და ტრადიციების წყალობით. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ნაციებს უნდა ჰქონდეთ საერთო კულტურისა და სამოქალაქო იდეოლოგიის, საერთო გაგებათა და მისწრაფებათა, გრძნობათა და იდეათა საზომი, რომელიც შეაკავშირებს პოპულაციას მის მინა-წყალზე. საერთო სახალხო მას-კულტურის უზრუნველყოფა ევალება სახალხო სოციალიზაციის დანესებულებებს, კერძოდ, საყოველთაო განათლების სისტემასა და მასმედიას. ნაციონალური იდენტობის დასავლურ მოდელში ნაცია გაიაზრებოდა, როგორც კულტურის ერთობა, რომლის წევრები, გაერთგვაროვნებულნი თუ არა, გაერთიანებულნი მაინც იყენენ საერთო ისტორიული მეხსიერებით, მითებით, სიმბოლოებითა და ტრადიციებით. იქაც კი, სადაც ახალ, იმიგრანტულ გაერთიანებათა არსებობა სახელმწიფოს მიერ ნებადართულადაა გამოცხადებული, ისტორიული კულტურით აღჭურვილ ამ გაერთიანებებს რამდენიმე თაობის გამოცვლა დასჭირდათ იმისათვის, რომ მათი შთამომავლები "ნაციისა" და მისი ისტორიული კულტურის წევრები გამხდარიყვნენ საყოველთაო სოციალიზაციის ნაციონალური დანესებულებების დახმარებით.[16]

ისტორიული ტერიტორია, სამართლებრივ-პოლიტიკური საზოგადოება და საერთო სამოქალაქო კულტურა და იდეოლოგია – ყოველივე ეს არის ნაციის სტანდარტული, დასავლური მოდელის კომპონენტები. თანამედროვე მსოფლიოზე დასავლეთის ზეგავლენის წყალობით ისინი უმთავრეს ელემენტებად რჩებიან, შესაძლოა, გარკვეული სახეცვლილებებით – ნაციონალური იდენტობის არადასავლური კონცეფციების უმრავლესობაშიაც.

იმავდროულად, დასავლეთის მიღმა, მაგალითად, აღმოსავლეთ ევროპასა და აზიაში, აღმოცენდა ნაციის საკმაოდ განსხვავებული მოდელი. ისტორიულად ის მეტოქეობას უწევდა დასავლური მოდელის გაბატონებას და ისეთ მნიშვნელოვან, ახალ ელემენტებს პმატებდა მას, როგორიც არადასავლური საზოგადოებების განსხვავებულ პირობებსა და ტრაექტორიებს უფრო ეხმიანებოდა.

შეგვიძლია ამ არადასავლურ მოდელს ვუწოდოთ ნაციის "ეთნიკური" კონცეფცია. მისი განმასხვავებელი ნიშნებია განსაკუთრებული აქცენტი ნარმომავლობასა და მშობლიურ კულტურაზე. მაშინ, როდესაც დასავლური შეხედულებით, ადამიანი უნდა ეკუთვნოდეს რომელიმე ნაციას და, ამავე დროს, შეუძლია აირჩიოს, რომელ ნაციას მიკუთვნოს თავი, არადასავლური მოდელი ვერ ეგუება ამგვარ თავისუფლებას: განურჩეველად იმისა, შენს საზოგადოებაში დარჩები თუ ემიგრანტად იქცევი, უცილობლად და სამუდამოდ ნიშანდებული და ორგანულად დაკავშირებული იქნები იმ საზოგადოებასთან, რომლის წევრადაც დაიბადე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ნაცია არის, უპირველეს ყოვლისა, საერთო ნარმომავლობის საზოგადოება.

ამ ეთნიკურ მოდელსაც აქვს რამდენიმე სახესხვაობა. პირველი, აქ აშკარად აღიარებულ ნარმომავლობას მეტი ყურადღება ექცევა, ვიდრე ტერიტორიას. ნაცია განიხილება, როგორც ერთგვარი "ზეოჯახი." ის ამაყობს თავისი წინაპრებითა და გენეალოგიით, რათა გაამართლოს თავისი მოთხოვნები (პრეტენზიები), რომლებიც ხშირად ადგილობრივი ინტელექტუალების მიერაა წამოჭრილი. ასეა, კერძოდ, აღმოსავლეთი ევროპისა და შუა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. აქ, ამ კონცეფციაში მთავარი ისაა, რომ ნაციას შეუძლია თვალი გაადევნოს საკუთარ ფესვებს, აღიაროს საერთო წინაპარი და ამით მთელი საზოგადოება და-ძმებად ან, უკიდურეს შემთხვევაში, ბიძაშვილ-მამიდაშვილებად მიიჩნიოს და სხვათაგან ნათესაური კავშირებით გამოაცალკეოს.

ოჯახური კავშირის ასეთი ხაზგასმა ნაციის ეთნიკურ კონცეფციაში ძლიერი ხალხური თუ დემოტური ელემენტის ახსნაში გვეხმარება. რა თქმა უნდა, "ხალხი" დასავლურ კონცეფციაშიაც ფიგურირებს, მაგრამ იქ ის განიხილება, როგორც პოლიტიკური ერთობა, რომელიც საერთო კანონებსა და ინსტიტუციებს ექვემდებარება. ეთნიკურ მოდელში კი ხალხი, რომელიც, შესაძლოა, სინამდვილეში არც იყოს მობილიზებული პოლიტიკური ქმედებისათვის, მაინც ნაციონალისტური მისწრაფებებისა და უმაღლესი სამსჯავროს რიტორიკულ ობიექტს ნარმოადგენს. ლიდე-

რებს შეუძლიათ გაამართლონ თავიანთი ქმედება, გააერთიანონ ცალკეული კლასები და საზოგადოებრივი ჯგუფები მხოლოდ და მხოლოდ "ხალხის ნებაზე" აპელირებით. ეს ყოველივე ეთნოსის იდეას ზეკლასობრივსა და ხალხურ ფლურადობას ანიჭებს იმ შემთხვევაშიც კი, როცა ინტელიგენციას არა აქვს მიზნად დასახული მასების პოლიტიკურ არენაზე გაშვება. მაშასადამე, სახალხო მობილიზაცია, აქტუალურ თუ არა, მორალური და რიტორიკული თვალსაზრისით, ძალზე მნიშვნელოვან როლს ასრულებს ეთნიკურ კონცეფციაში.[17].

ანალოგიურად, ის ადგილი, რომელიც დასავლურ სამოქალაქო მოდელში კანონს ეთმობა, ეთნიკურ მოდელში ადგილობრივ კულტურას, ენასა და წეს-ჩვეულებებს უკავია. აი, რატომ ასრულებენ ლექსიკოგრაფები, ფილოლოგები და ფოლკლორისტები ცენტრალურ როლს აღმოსავლეთი ევროპისა და აზიის ალრეულ ნაციონალიზმში. მათი ლინგვისტური და ეთნოგრაფიული გამოკვლევები "ხალხის" ძველი და თანამედროვე კულტურის სფეროში "ნაციად ყოფნის" გეგმისთვის შესანიშნავ მასალას ნარმოადგენს. განსაკუთრებულ მნიშვნელობას ის მაშინ იძენს, როდესაც საზოგადოებაში ნაციონალური ენის აღორძინების ცდა კრახით მთავრდება. ნაციონალური კულტურის ეს მკვლევარები საზოგადოებაში მათი მითების, ისტორიისა და ენობრივი ტრადიციების ფართოდ გავრცელებას ემსახურებიან და ამით ეთნიკური ნაციის იდეის კრისტალიზაციისა და სუბსტანციზაციას ახდენენ მის ნეურთა უმეტესობის ცნობიერებაში მაშინაც კი, როცა ძველი ენები გაქრობის პირასაა (ირლანდიისა და ნორვეგიის მაგალითი)[18]

გენეალოგია და საეარაუფო მემკვიდრეობითი კავშირები, ადგილობრივი ენები, სახალხო მობილიზაცია, ადათ-წესები – ეს ყველაფერი არის ნაციის ალტერნატიული, ეთნიკური კონცეფციის ის ელემენტებია, რომლებმაც ასახეს აღმოსავლეთი ევროპისა და აზიის არაერთი საზოგადოების მიერ განვლილი სრულიად განსხვავებული გზა "ნაციის ჩამოყალიბებისა", რაც ძალზე დინამიურ პოლიტიკურ გამონვევად ნარმოჩინდა. როგორც ქვემოთ დავინახავთ ეს ის გამოწვევაა, რომელიც მსოფლიოს ბევრ კუთხეში დღემდე პერიოდულად თავს იჩენს და რომელშიც ყოველი ნაციონალიზმის საფუძველში ჩაბუდებული ღრმა დუალიზმი აისახება. მართლაც, ყოველი ნაციონალიზმი სხვადასხვა დოზითა და ხარისხით შეიცავს როგორც სამოქალაქო, ისე ეთნიკური მოდელის ელემენტებს. ზოგჯერ სამოქალაქო და ტერიტორიული ელემენტი ჭარბობს, ზოგჯერ კი – ეთნიკური და ადგილობრივი კულტურის კომპონენტები. იაკობინელთა მმართველობის პერი-

ოდში, მაგალითად, ფრანგული ნაციონალიზმი უმთავრესად საქალაქო და ტერიტორიული ნიშნით იყო აღბეჭდილი. ის ქადაგებდა რესპუბლიკური სამშობლოს (patrie) ერთობას და მისი მოქალაქეების ძმობას პოლიტიკურ-სამართლებრივ საზოგადოებაში. ამავე დროს აღმოცენდა ლინგვისტური ნაციონალიზმი, რომელსაც ბარერი და აბატი გრეგუარი ქადაგებდნენ და რომელიც ჰეგემონური ფრანგული კულტურის სიწმინდითა და მისი ცივილიზაციის გავრცელების მისითი აღძრულ სიამაყის გრძნობას აირეკლავდა. მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში ფრანგული კულტურული ნაციონალიზმი, უფრო მეტად, ვიდრე ფრანკული და გალური, ნაციის ეთნიკურ კონცეფციებს ავითარებდა. კლერიკალურ-მონარქისტული სამართლის უზენაესო შერწყმამ "ორგანული" ნაციის გენეალოგიურ და ძირეულ კონცეფციებთან ეს სამართალი ნაციის რესპუბლიკურ, ტერიტორიულ და სამოქალაქო მოდელს დაუპირისპირა, სახელდობრ, დრეიფუსის საქმის მსვლელობის დროს.[19]

თუმცა, ყველაზე მნვავე კონფლიქტების დროსაც კი, რომლებიც ნაციის საპირისპირო მოდელებს აირეკლავდნენ, გარკვეულმა ძირეულმა წარმოდგენებმა საერთო ნაციონალისტური დისკურსის საფუძველზე განსხვავებული პარტიები ერთმანეთთან შეაკავშირა. საფრანგეთის ზემომოყვანილ მაგალითში როგორც რესპუბლიკელებმა, ისე მონარქისტებმა გაითავისეს იდეა საფრანგეთის "ბუნებრივი" და ისტორიული ტერიტორიის შესახებ (ელზასის ჩათვლით). ასევე, არ არსებობდა რეალური აზრთა სხვადასხვაობა ნაციონალური იდეალებისა და ისტორიის დანერგვის საჭიროების თაობაზე საყოველთაო, საზოგადოებრივი საგანმანათლებლო სისტემის მეშვეობით, თუ არ ჩავთვლით მინაარსის ზოგიერთ ასპექტს (მეტადრე, კათოლიკურს). ასევე უნივერსალური იყო ფრანგული ენისადმი ერთგულება. თავად საფრანგეთისა და ფრანგი ხალხის ინდივიდუალობაც არავის მიუნევია საეჭვოდ. აზრთა სხვადასხვაობამაც თავი იჩინა მხოლოდ ამ უნიკალურობის ისტორიულ შინაარსთან და, შესაბამისად, იმ გაკვეთილებთან მიმართებაში ,რომლებიც ამ გამოცდილებიდან უნდა გამოეტანათ.

ეს იმაზე მიუთითებს, რომ ნაციის საპირისპირო მოდელების მიღმა იგულისხმება ზოგადი მრწამსი იმის თაობაზე, თუ რას წარმოადგენს ნაცია ნებისმიერი სხვა კოლექტიური, კულტურული იდენტობისგან განსხვავებით. ისინი მოიცავენ იმ თვალსაზრისს, რომ ნაცია არის ტერიტორიულად შემოსაზღვრული პოპულაციის ერთიანობა, რომელსაც საკუთარი სამშობლო უნდა

ჰქონდეს; რომ მის წევრებს აქვთ საერთო (მას)კულტურა, საერთო ისტორიული მითები და ისტორიული მეხსიერება; რომ ნაციის წევრებს აქვთ ერთიანი საკანონმდებლო სისტემით განსაზღვრული უფლება-მოვალეობანი; რომ მათთვის დამახასიათებელია შრომის საერთო დანაწილება და წარმოების სისტემა მისი წევრებისათვის მობილურობის უზრუნველყოფით მოცემული ტერიტორიის ფარგლებში. ეს არის ის მოთხოვნები და მოსაზრებანი, რომლებიც საერთოა ყველა ნაციონალისტისათვის და ფართოდაა აღიარებული თვით მათი კრიტიკოსებისგანაც, რომლებიც, შესაძლოა, უფრო შორსაც წაიდნენ და დაგმონ ამგვარი ნაციების არსებობით განპირობებული შემდგომი გლობალური დახლეჩა და კონფლიქტების წარმოქმნა.

ამგვარი ზოგადი ვარაუდების არსებობის საფუძველზე შეგვიძლია გამოვყოთ ნაციონალური იდენტობის ძირითადი ნიშანთვისებები:

1. ისტორიული ტერიტორია, ანუ სამშობლო
2. საერთო მითები და ისტორიული მეხსიერება
3. საერთო საზოგადოებრივი მასკულტურა
4. ყველა წევრისათვის საერთო სამართლებრივი უფლება-მოვალეობანი
5. საერთო ეკონომიკა მის წევრთათვის ტერიტორიული მობილურობის უზრუნველყოფით.

ამგვარად, ნაცია შეიძლება განისაზღვროს როგორც *ადამიანთა სახელდებული პოპულაცია, რომელსაც აქვს საერთო ისტორიული ტერიტორია, საერთო მითები და ისტორიული მეხსიერება, საზოგადოებრივი კულტურა, საერთო ეკონომიკა და საერთო სამართლებრივი უფლება-მოვალეობანი ყველა წევრისათვის.*[20]

ამგვარი პირობითი დეფინიცია აამკარავებს ნაციონალური იდენტობის რთულსა და აბსტრაქტულ ბუნებას. სინამდვილეში ნაცია შეიძლება მოერგოს კოლექტიური იდენტობის სხვა სახეობებს, რითაც აიხსნება არა მარტო ის, თუ როგორ არის შესაძლებელი ნაციონალური იდენტობის სხვა ტიპის – კლასობრივ, რელიგიურ, ეთნიკურ – იდენტობებთან კომბინირება, არამედ ნაციონალიზმის, როგორც იდეოლოგიის, ქამელეონისებური სახეცვლილებანიც, როდესაც ის სხვა იდეოლოგიებს – ლიბერალიზმს, ფაშიზმსა და კომუნიზმს – ეხამება. ნაციონალური იდენტობა ფუნდამენტურად მრავალგანზომილებიანია. ის ნაციონალისტთა კერძო ფრაქციების ძალისხმევითაც კი ვერასოდეს შემოიფარგლება ერთი რომელიმე ელემენტით. ასევე, მას ვერ მოახვევ თავს მოსახლეობას ხელოვნურად, სწრაფად და იოლად. ნაციო-

ნალური იდენტობის ამგვარი დეფინიცია მას აგრეთვე აშკარად განასხვავებს სახელმწიფოს ნებისმიერი კონცეფციისგან. ეს უკანასკნელი მნიშვნელოვანწილად ეხება საზოგადოებრივ დანესებულებებს, რომლებიც განირჩევა სხვა სოციალური ინსტიტუტებისაგან და მათგან სრულიად დამოუკიდებელია იმავდროულად, მას აქვს მონოპოლია ძალადობასა და იძულებით გადასახლებაზე მოცემული ტერიტორიის ფარგლებში. მეორე მხრივ, ნაცია ნიშნავს კულტურულსა და პოლიტიკურ კავშირს, რომელიც ერთიან პოლიტიკურ საზოგადოებაში აერთიანებს იმათ, ვინც მშობლიური მიწა-წყლითა და ისტორიული კულტურითაა შეკავშირებული. ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ ჩვენ უარყოფდეთ ამ ორი ცნების გარკვეულწილად თანხვედრას, გამომდინარე იქიდან, რომ მათ აერთიანებთ ისტორიულ ტერიტორიასთან მიმართება და (დემოკრატიულ სახელმწიფოებში) ნება ხალხის სუვერენიტეტისა. თუმცა თანამედროვე სახელმწიფოებმა – როგორც ცალკეულ ნაციათა სახელმწიფოებმა – თავიანთი ლეგიტიმაციისათვის ნაციონალური და ხალხისათვის მისაწვდომი ტერმინები უნდა მოიშველიონ. მათი შინაარსი და ფოკუსი სრულიად განსხვავებულია.[21]

ნაციასა და სახელმწიფოს შორის ამ შეუთავსებლობის მაგალითია ბევრი დღევანდელი "მრავალობითი" სახელმწიფო. მართლაც, ვოლკერ კონერის გაანგარიშებით, 1970-ანი წლების დასაწყისში სახელმწიფოების სულ რაღაც 10 პროცენტი შეიძლებოდა მიჩნეულიყო ნამდვილ "ნაცია-სახელმწიფოებად" იმ თვალსაზრისით, რომ სახელმწიფოს საზღვრები თანხვედება ნაციისას და მისი მთელი პოპულაცია ერთიანი ეთნიკური კულტურის მატარებელია. ყოველი სახელმწიფო მიელტვის ამგვარ ნაცია-სახელმწიფოებრიობას. ამიტომ ის ცდილობს, ლეგიტიმურობის პრეტენზია (მოთხოვნა) შემოფარგლოს პოლიტიკური ერთობისა და ხალხის სუვერენიტეტის მოთხოვნით. ხოლო ეს, ოდითგანვე ჩამოყალიბებულ დასავლურ სახელმწიფოებშიც კი შეიცავს რისკს იმისა, რომ სახელმწიფოს საფრთხე შეექმნას მის საზღვრებში მყოფი ეთნიკური ერთობებისაგან. ასეთი შემთხვევები, რაც საკმაოდ ხშირია, იმის მაგალითია, თუ რაოდენ ღრმაა ის უფსკრული, რომელიც ნაციისა და სახელმწიფოს ცნებებს ერთმანეთისგან თიშავს და რომლის დამადასტურებელ ისტორიულ მასალას ქვემოთ ნარმოგიდგენთ.[22]

ნაციონალური იდენტობის ზოგიერთი ფუნქცია და პროგლემა

მოდით, შევაჯამოთ. ნაციონალური იდენტობა და ნაცია რთული კონსტრუქციაა, რომელიც რამდენიმე ურთიერთდაკავშირებული კომპონენტისგან შედგება. ესენია: ეთნიკური, კულტურული, ტერიტორიული, ეკონომიკური და სამართლებრივ-პოლიტიკური ასპექტები. ნაციონალური იდენტობა და ნაცია გულისხმობს ერთობის ნევრებს შორის სოლიდარობის ისეთი კავშირების არსებობას, როგორიცაა საერთო წარსული, მითები, ტრადიციები, რაც აირეკლება ან არ აირეკლება საკუთარი სახელმწიფოს იერსახეში; თუმცა ისინი ძირეულად განსხვავდებიან სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელი წმინდად სამართლებრივი და ბიუროკრატიული კავშირებისგან. კონცეპტუალურად, ნაცია არსებობს იმისათვის, რომ სხვადასხვა განზომილებაში მყოფი ორი რეალობა – ერთი მხრივ, სამოქალაქო და ტერიტორიული, მეორე მხრივ კი – ეთნიკური და გენეალოგიური – ერთმანეთს დაუკავშიროს (ცალკეულ შემთხვევებში სხვადასხვაგვარი პროპორციულობით).

სწორედ ეს მრავალგანზომილებიანობა ანიჭებს ნაციონალურ იდენტობას ამგვარ მოქნილობასა და მდგრადობას მოდერნულ ცხოვრებასა და პოლიტიკაში; და სწორედ ის აძლევს საშუალებას ნაციონალურ იდენტობას თავისთავადობის დაკარგვის გარეშე ეფექტურად შეერწყას სხვა ძლიერ იდეოლოგიებსა და მოძრაობებს.

ნაციონალური იდენტობის ამ მრავალსახოვანი ძალის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია ყურადღება გავამახვილოთ ზოგიერთ ისეთ ფუნციაზე, რომელსაც ის ასრულებს ჯგუფებისა თუ ინდივიდებისათვის.

ზემოჩამოთვლილი განზომილებების გათვალისწინებით, ისინი შეიძლება "შინაგანი" და "გარეგანი" ობიექტური შედეგების მქონე ფუნქციებად დავყოთ.

გარეგანი ფუნქციებია ტერიტორიული, ეკონომიკური და პოლიტიკური. ნაცია, უპირველეს ყოვლისა, განსაზღვრავს გარკვეულ სოციალურ სივრცეს, რომლის ფარგლებშიაც უნდა იცხოვრონ და იშრომონ მისმა წევრებმა; იმავდროულად, ის შემოსაზღვრავს ისტორიულ ტერიტორიას, რომელიც საზოგადოებრივ ერთობას დროსა და სივრცეში მიუჩენს ადგილს. ის (ნაცია) ადამიანებს აწოდებს ასევე "საკრალურ ცენტრებს", სულიერ და ისტორიულ სალოცავებს, ობიექტებს, რომლებიც ამ ნაციის "მორალური გეოგრაფიის" უნიკალობას გამოხატავს.

ეკონომიკური თვალსაზრისით, ნაციები იძლევიან ტერიტორიულ რესურსებზე, მათ შორის ადამიანის სამუშაო ძალაზე, კონტროლის დამყარების გარანტიას; ისინი შეიმუშავებენ შრომის დანაწილების ერთიან სისტემას; ასევე, ხელს უწყობენ როგორც შრომით საქმიანობასა და საქონელბრუნვას, ისე მის ნაერებს შორის რესურსების განაწილებას მშობლიური ტერიტორიის ფარგლებში. ნეიროზის, საზღვრებისა და რესურსების განსაზღვრით ნაციონალური იდენტობა გვაზიარებს ნაციონალური ავტარქიის იდეალების პირველმიზეზს.[23]

პოლიტიკური თვალსაზრისით, ნაციონალური იდენტობა ფუძეს უმაგრებს სახელმწიფოსა და მის ორგანოებს, ან მის წინაპოლიტიკურ ეკვივალენტებს ნაციებში, რომელთაც არა აქვთ სახელმწიფოებრიობა. პოლიტიკური პერსონალის შერჩევა, პოლიტიკური ქცევის რეგულაცია და ხელისუფლების არჩევა ნაციონალური ინტერესის კრიტერიუმებზეა დაფუძნებული. ითვლება, რომ ნაციონალური ინტერესი გამოხატავს მასში შემავალი მთელი ხალხის ნაციონალურ ნებასა და ნაციონალურ იდენტობას.

მაგრამ, ალბათ, ნაციონალური იდენტობის ყველაზე არსებითი ფუნქცია არის იმ საერთო კანონიერ უფლება-მოვალეობათა ლეგიტიმაცია, რომლებიც ნაციის სპეციფიკურ ღირებულებებს, ხასიათს განსაზღვრავენ და საუკუნოვან ნეს-ჩვეულებებს გამოხატავენ. დღეს სოციალური წესრიგისა და სოლიდარობის დასამყარებლად ნაციონალური იდენტობის მოშველიება აუცილებელ პირობად იქცა.

ნაციონალური იდენტობები, აგრეთვე, ასრულებენ უფრო ინტიმურ, შინაგან ფუნქციას ერთობის წევრი ინდივიდებისათვის. ამათგან ყველაზე თვალსაჩინოა წევრების, როგორც "ნაციონალების" და "მოქალაქეების", სოციალიზაცია. დღეს ეს მიიღწევა საყალიბებელო, სტანდარტიზირებული, საზოგადოებრივი, საყოველთაო განათლების სისტემის მეშვეობით, რომლის ნაყლობითაც სახელმწიფოს მესვეურნი იმედოვნებენ ნაციონალური ერთგულებისა და თვითმყოფი, ჰომოგენური კულტურის დანერგვას. მსგავსი საქმიანობის განსახორციელებლად მნიშვნელოვან ენერგიას ხარჯავს სახელმწიფოთა უმეტესობა კულტურული თვითმყოფადობისა და ერთიანობის ნაციონალისტური იდეალების ზემოქმედებით.[24]

ნაცია, აგრეთვე, მოწოდებულია საერთო ღირებულებების, სიმბოლოებისა და ტრადიციების შერწყმის გზით ინდივიდებსა და კლასებს შორის განავითაროს სოციალური კავშირები. სიმბოლოების – დროშების, ფულის ნიშნების, ჰიმნების, უნიფორმების,

მონუმენტებისა და ცერემონიების მეშვეობით წევრებს შეახსენებენ მათ საერთო მემკვიდრეობას, კულტურულ ნათესაობას, აღვიქვებენ და ამძაფრებენ მათ გრძნობებს საერთო იდენტობისა და საერთო კუთვნილების გათავისებით. ნაცია გვევლინება "მორწმუნე მოღვაწეთა" გაერთიანებად, რომელსაც ხელეწიფება წინააღმდეგობებისა და დაბრკოლებების გადალახვა.[25]

დაბოლოს, ნაციონალური იდენტობის შეგნება კოლექტიური მეობისა და მისი თვითმყოფი კულტურის ჭრილში ინდივიდუალური "მე"-ს სამყაროში თვითგანსაზღვრისა და ადგილის პოვნის მძლავრ საშუალებას ნარმოადგენს. სწორად გაზიარებული, უნიკალური კულტურის მეშვეობით ვაცნობიერებთ "ვინ ვართ" თანამედროვე სამყაროში. ამ კულტურის ხელახალი აღმოჩენა კვლავაც საკუთარ ნამდვილ "მე"-ს აღმოგვაჩენინებს, ყოველ შემთხვევაში, ასე ესახება ეს ბევრ გაორებულსა და ორიენტაციადაკარგულ პიროვნებას, რომელიც თანამედროვე მსოფლიოს ფარფარმასშტაბიანი ცვლილებებისა და გაურკვევლობის პირისპირ აღმოჩნდა.

თვითგანსაზღვრისა და საკუთარი ადგილის პოვნის ეს პროცესი, ბევრნაირი თვალსაზრისით, ნაციონალური იდენტობის გასაღებია, მაგრამ ამავე დროს ეს ის ელემენტია, რომელმაც ყველაზე მეტად დათესა ეჭვი და სკეპტიციზმი. ადამიანურ დამოკიდებულებათა და აღქმის მრავალგვარობას თუ მივიღებთ მხედველობაში, არცთუ ისე გასაკვირი იქნება, ნაციონალისტები, მათი კრიტიკოსები და სხვა დანარჩენები იმ კრიტერიუმებზე თუ ვერ შეთანხმდებიან, რომლებიც ნაციონალური "მე"-ს იდენტობასა და ადგილს განსაზღვრავს. ნაციონალური "მე"-ს ძიება და პიროვნების მიმართება მასთან ნაციონალისტური პროექტის ყველაზე საეჭვო და დამაფიქრებელ ელემენტად რჩება.

ეს ეჭვები ორივე – როგორც ფილოსოფიურ, ისე პოლიტიკურ – სფეროს მოიცავს. რაკი ნაციონალური "მე" მრავალი სახითაა წარმოდგენილი რეალურ სინამდვილეში (ნაციის მრავალსახა ბუნების ბუნებრივი შედეგი), ნაციონალისტურ დოქტრინასაც მისდგნენ მისი კრიტიკოსები და არათანმიმდევრულად და შეუსაბამოდ შერაცხეს. ნაციონალისტების ნაწერებში ნაციონალური კრიტერიუმების განუსაზღვრელობამ და მათმა ბუნდოვანმა, ცვალებადმა, ხშირად თავისუფალმა ხასიათმა საეჭვო გახადა ამ იდეოლოგიის დამაჯერებლობა იქაც კი, სადაც პატივი მიეგება ადამიანის ისეთ პირადულ ნაციონალისტურ მისწრაფებებს, როგორიცაა კულტურული მრავალფეროვნების იდეა. უკეთეს შემთხვევაში ნაციის იდეა არათანმიმდევრულად და ბუნდოვნად

გვესახება, უარეს შემთხვევაში კი – აბსურდულად და წინააღმდეგობრივად.[16]

ინტელექტუალური სკეპტიციზმი მორალური განსჯის ტოლფასია.

"ნაციონალური იდენტობის" სახელით ხალხი, ზოგიერთების მტკიცებით, მზადაა საკუთარი პრივილეგიები დათმოს, სხვებისა კი შეკვეცოს. ისინი მზად არიან, ფეხქვეშ გათელონ იმ ეთნიკური, რასობრივი და რელიგიური უმცირესობების სამოქალაქო და რელიგიური უფლებები, რომლებსაც ნაცია ვერ შთანთქავს. შესაბამისად, მძიმდება საერთაშორისო, უფრო ზუსტად კი, საზელმწიფოთაშორისი ურთიერთობები. დასავლეთის შუაგულიდან მთელ დედამიწის ზურგზე მოდებულმა ნაციის იდეალმა მოიტანა დაბნეულობა, არასტაბილურობა, მტრობა და ტერორი, განსაკუთრებით, შერეულ ეთნიკურ და რელიგიურ დასახლებებში. ნაციონალიზმმა – დოქტრინამ, რომელიც ნაციას ყველანაირი პოლიტიკური ქმედების ობიექტად, ხოლო ნაციონალურ იდენტობას ნებისმიერი ადამიანური ღირებულების საზომად სახავს – საფრანგეთის რევოლუციის შემდგომ ერთიანი კაცობრიობის, მსოფლიო საზოგადოებისა და მისი მორალური ერთიანობის ჯანსაღი იდეა სადავო გახადა. სამაგიეროდ, ნაციონალიზმი პოლიტიკური ერთობისათვის გვთავაზობს შეზღუდულ, კონფლიქტებით გაჯერებულ ლეგიტიმაციას, რომელიც უცილობლად დააჯახებს ერთმანეთს კულტურულ ერთობებს. კულტურული განსხვავებების სიუხვე თუ მრავალფეროვნება კი მხოლოდ პოლიტიკური ქარიბდისაკენ უბიძგებს კაცობრიობას.[17]

ეს ნაცნობი ბრალდებაა; მისი მასშტაბები და ინტენსივობა კი ნათელყოფს ემოციურ და პოლიტიკურ ძალმოსილებას იმ იდეალისა, რომელსაც იგი ასე მკაცრად განიკითხავს. მაგრამ თავად იდეალი და იდენტობა, რომელთაც ამდენი ფუნქციის შესრულება ხელეწიფებათ – კოლექტიური იქნება იგი თუ ინდივიდუალური, – სრულიად სხვადასხვაგვარ სოციალურ და პოლიტიკურ შედეგებს მოიმკიან, გამომდინარე იმ განსხვავებული გარემოებებიდან, რომლებშიაც ნაციონალისტებს უწევთ ოპერირება. ჩვენ მხოლოდ წამოვთვლით ნაციონალიზმის კეთილისმყოფელ შედეგებს: ნაციონალურ უმცირესობათა კულტურის დაცვა, "დაკარგულ" ისტორიულ და ლიტერატურულ ძეგლებზე ზრუნვა, კულტურული რენესანსის წახალისება, "იდენტობის კრიზისის" დაძლევა, საზოგადოებრივი ერთობისა და სოციალური სოლიდარობის ლეგიტიმაცია, ტირანიასთან დაპირისპირება, ხალხის სუვერენიტეტისა და კოლექტიური მობილიზების იდეალის დანერგვა, დამოუკიდებელი ეკონომიკის გაძლიერების მოტივირება. თითოეული ეს მნიშვნელოვანი ნაბიჯი უდავოდ შეიძლება მივაწეროთ ნაციონალისტურ იდეოლოგიებს, ისევე როგორც ის დამლუპველი შედეგები, რომელთაც ხაზს უსვამენ მისი კრიტიკოსები. საეჭვოა, შესაძლებელი იყოს ამაზე უფრო შთამბეჭდავი თუ მამხილებელი საბუთის მოტანა ნაციონალური იდენტობისა თუ ნაციონალიზმის არაერთმნიშვნელოვანი ძალმოსილებისა და, საბედნიეროდ თუ საუბედუროდ, დღევანდელი მსოფლიოს უმეტეს ფართობზე დასახლებულ დიდძალ ხალხთან მისი სიღრმისეული თანახმიერების დასადასტურებლად.

რატომ უნდა იყოს ასე და ხაით მიეყავართ ნაციონალურ იდენტობათა დღევანდელი ძალმოსილების უფრო სიღრმისეულ ფესვებს? ამის გამოკვლევას ახლა შევეცდებით.

თავი 2

ნაციონალური იდენტობის ეთნიკური საფუძველი

იმ მოვლენის სათავეები, რომელსაც ნაციონალურ იდენტობას ვუწოდებთ, ისეთივე სირთულეებთანაა დაკავშირებული, როგორთანაც მისი არსი. მარტო იმას როლი ვგულისხმობ, რომ ყოველი ნაციის წარმოშობა ბევრნაირი თვალსაზრისით უნიკალური მოვლენაა და რომ დიდია სხვაობა თანამედროვე ნაციებს შორის ათვლის წერტილის, ტრაექტორიის, შეფასებისა თუ დროის შერჩევის მრავალგვარობის გათვალისწინებით. თავად შეკითხვა, "საიდან წარმოდგება ნაცია?" საჭიროებს ამ შეკითხვის შემდგომ დანაწევრებას. მაგალითად: ვინ არის ნაცია? რატომ და როგორ არსებობს (სულდგმულობს) ნაცია? როდის და სად არსებობს (მკვიდრობს) ნაცია?

მართლაც უპრიანია, თანამედროვე ნაციის წარმოშობა-განვითარების ზოგადად ასახსნელად სამი მიმართულებით დასმული შეკითხვები გამოვიყენოთ.

1. ვინ არის ნაცია? როგორია თანამედროვე ნაციების ეთნიკური საფუძვლები და მოდელები? რატომ აღმოცენდნენ, კერძოდ, ეს ნაციები?
2. რატომ და როგორ აღმოცენდება ნაცია? ანუ, რა ზოგადი მიზეზები და მექანიზმები ინვევს სხვადასხვა ეთნიკური კავშირისა და მეხსიერების ნიაღიდან ნაციის წარმომქმნელი პროცესების დაძვრას?
3. როდის და სად წარმოიშვა ნაცია? რომელი სპეციფიკური იდეა, ჯგუფი და ადგილსამყოფელი განაპირობებდა ინდივიდუალური ნაციების წარმოშობას კონკრეტულ დროსა და ადგილას?

იმედი გვქვს, რომ ამ, თუმც ძალზე ზოგად და არასრულ კითხვებზე პასუხის გაცემით გარკვეულ ნათელს მოვფენთ ნაციის წარმოშობისა და განვითარების დიდი ხნის პრობლემას.

ეთნი და ეთნოგენეზი

თუ ისეთი მითები, როგორიც არის ოიდიპოსის მითი, შეიძლება განვიხილოთ, როგორც დრამატული ფორმით გადმოცემული ფართოდ გავრცელებული სარწმუნო ამბავი, რომელიც წარსულის ამბებს ეხება, მაგრამ ანმყოსა და/ან მომავლის მიზნებსა

და ამოცანებს ემსახურება, მაშინ ნაცია ახალი დროის ყველაზე პოპულარული და საყოველთაოდ ფეხმოკიდებული მითის – ნაციონალიზმის შუაგულში დგას. ამ მითის უმთავრესი იდეა ასე შეიძლება გამოიხატოს: ნაციები უხსოვარი დროიდან არსებობენ და ნაციონალისტებმა უნდა გამოაფხიზლონ ისინი ხანგრძლივი თვლემისგან, რათა კუთვნილი ადგილი მიუჩინონ ნაციებისაგან შემდგარ მსოფლიოში. როგორც შემდგომ დაინახავთ, ნაციის საფუძვლად ნანილობრივ შეიძლება მივიჩნიოთ თავად ის დრამა, ნაციონალურ ხსნას რომ გვიქადის. მაგრამ მისი ძალმოსილება ხშირად განუზომლად იზრდება ცოცხალი ტრადიციების წყალობით, რომლებიც მოსახლეობის, საზოგადოებრივი გაერთიანებისა და ამა თუ იმ მხარის მკვიდრთა ცხოვრებაში განსასაზღვრებს ბევრად უფრო ადრეული ხანის ხსოვნას, სიმბოლოებს, მითებსა და ღირებულებებს. ამიტომ, პირველ რიგში, სწორედ ეს პრემოდერნული ეთნიკური იდენტობები და ტრადიციები უნდა განვიხილოთ.[1]

უკანასკნელ წლებში "ეთნიკურობის" ცნებამ დიდი ყურადღება მიიპყრო. ზოგიერთისთვის ის "პრიმორდიალური" (პირველყოფილი) ხასიათისაა. ის არსებობს ბუნებაში და დროის მიღმაა. ეს არის ადამიანური არსებობის ერთ-ერთი მზა "მოცემულობა". (ამ თვალსაზრისს უკანასკნელ ხანებში მხარი დაუჭირა სოციობიოლოგიამ, სადაც ის განიხილება, როგორც გენეტიკური სელექციისა და შინაგანი შეგუების პროცესების გავრცობა). მეორე უკიდურესი თვალსაზრისით, ეთნიკურობა განიხილება როგორც "სიტუაციური" მოვლენა. ეთნიკური ჯგუფისადმი კუთვნილება დამოკიდებულებების, აღქმისა და სენტიმენტების სფეროს მოიცავს; აქედან გამომდინარე, ცვალებადია და კონკრეტულ სიტუაციებსა და პიროვნებებს ეგუება. ინდივიდის სიტუაციის ცვლილებასთან ერთად, შეიცვლება ჯგუფის იდენტიფიკაციაც; ან, უკიდურეს შემთხვევაში, მრავალგვარი იდენტობა და დისკურსი, რომელსაც ინდივიდი თავის თავს მიაკუთვნებს, სახეს შეიცვლის იმის მიხედვით, თუ რა აღმოჩნდება ამ ინდივიდისათვის მეტი ნარმატების მომტანი გარკვეულ სიტუაციაში. ამიტომ, შესაძლებელია, ეთნიკურობა გამოყენებულ იქნას "ინსტრუმენტად" ინდივიდის ან კოლექტივის ინტერესების სასარგებლოდ. მაგალითად, ეთნიკურობა შესაძლებელია ძლიერ იარაღად იქცეს იმ ელიტარული ჯგუფებისათვის, რომელთაც ძალაუფლებისთვის ბრძოლის დროს თავიანთი მიზნების მხარდასაჭერად მიმდევართა დიდი ჯგუფის მობილიზება სჭირდებათ. ამ ბრძოლაში ეთნიკურობა ძალზე სასარგებლო იარაღად იქცევა.[2]

ამ ორ უკიდურესობას შორისაა მოქცეული ის მოსაზრებანი, რომლებიც ეთნიკური იდენტობის ისტორიულსა და სიმბოლურ-კულტურულ ნასიათს უსვამენ ხაზს. აქ სწორედ ამგვარ ხედვას მივანიჭებთ უპირატესობას. ეთნიკური ჯგუფი კულტურული ერთობლიობის ის სახეობაა, რომელიც ხაზს უსვამს წარმომავლობის შესახებ მითებისა და ისტორიული მეხსიერების როლს და რომელიც ერთი ან მეტი კულტურული განმასხვავებელი ნიშნით ამოიცნობა. ასეთი ნიშნები შეიძლება იყოს რელიგია, ნეს-ჩვეულებები, ენა ან ინსტიტუციები. ასეთი კოლექტივები ორმაგად "ისტორიულნი" არიან: ჯერ ერთი, ისტორიული მეხსიერება მათი არსებობის გაგრძელების მთავარი პირობაა; და მეორე, ყოველი ასეთი ეთნიკური ჯგუფი სპეციფიკური ისტორიული ძალების არსებობითაა განპირობებული და, ამდენად, ვერც ისტორიულ ცვლილებებს გაექცევი და ვერც დაქუცმაცება-დანაწევრებას.

ამ თვალსაზრისით, უპირანია ერთმანეთისგან განვასხვავოთ *ეთნიკური კატეგორიები* და *ეთნიკური ერთობები*. ეს უკანასკნელი ადამიანთა ისეთი პოპულაციაა, რომელსაც ზოგიერთი გარეშე დამკვირვებელი ისე აღიქვამს, როგორც ცალკეულ კულტურულ და ისტორიულ დაჯგუფებას. მაგრამ ამ ნიშნით აღბეჭდილ პოპულაციას ამავე დროს შეიძლება ძალზე სუსტად გამოკვეთილი თვითშეგნება და ძალზე ბუნდოვანი აღქმა ჰქონდეს იმისა, რომ ის განკერძოებულ კოლექტივს წარმოადგენს. ასე, მაგალითად, თურქები ანატოლიაში 1900 წლამდე უმეტესწილად არ იცნობდნენ განკერძოებულ "თურქულ" იდენტობას – ვგულისხმობ განცალკევებულს დომინანტური ოსმალური ან უფრო მრავალსმომცველი ისლამური იდენტობისაგან. გარდა ამისა, აღგილობრივი საგვარეულო, სასოფლო თუ რეგიონული იდენტობები ხშირად უფრო მნიშვნელოვანი იყო მათთვის. იგივე შეიძლება ითქვას კარპატების ხეობათა სლოვაკ მოსახლეობაზე 1850 წლამდე, მათი საერთო დიალექტისა და რელიგიის მიუხედავად. ორსავე შემთხვევაში მითი საერთო წარმომავლობაზე, ზიარი ისტორიული მეხსიერება, სოლიდარობის შეგნება ან ნიშანდებულ მბობლიურ მინა-წყალთან ასოცირება მოსახლეობის უდიდესი ნაწილისათვის უცხო ხილი გახლდათ.[3]

მეორე მხრივ, ეთნიკური ერთობა შეიძლება განისაზღვროს სწორედ ამ ატრიბუტების მიხედვით მაშინაც კი, როცა მათ მყარად ითავისებს და მკაფიოდ, საჯაროდ აღიარებს აღნიშნული პოპულაციის მხოლოდ მცირე სეგმენტი. აგრეთვე ამ შემთხვევაშიც, როცა ამ ატრიბუტებიდან მხოლოდ რამდენიმეა უფრო ინტენსიურად წარმოჩენილი, ვიდრე დანარჩენები რომელიმე მო-

ცემულ პერიოდში. ჩვენ შეგვიძლია ჩამოთვალოთ ეთნიკური ერთობის ექვსი მთავარი მახასიათებელი (ეთნიკური ერთობა ანუ *ეთნი* – *ethnie*, თუ მოვიშველიებთ ფრანგულ ტერმინს):

1. კოლექტიური საკუთარი სახელი
2. საერთო წინაპრის მითი
3. ზიარი ისტორიული მეხსიერება
4. საერთო კულტურის ერთი ან მეტი განმასხვავებელი ელემენტი
5. განსაკუთრებულ მშობლიურ მინა-წყალთან ასოციირება
6. სოლიდარობის გრძნობა პოპულაციის მნიშვნელოვან ნაწილში.[4]

რაც უფრო მეტად განკარგავს და იზიარებს მოცემული პოპულაცია ამ მახასიათებლებს (და ამ ატრიბუტთაგან რაც უფრო მეტს განაგებს და იზიარებს), მით უფრო უახლოვდება ეთნიკური ერთობის იდეალურ ტიპს ანუ *ეთნის*. იქ, სადაც ამ ელემენტთა სინდრომი არსებობს, სრულიად აშკარად ვადასტურებთ საერთო იდენტობის მქონე ისტორიული კულტურის საზოგადოებრივი ერთობის არსებობას. ასეთი ერთობა მკაცრად უნდა განვასხვავოთ *რასისაგან*, როგორც ისეთი სოციალური ჯგუფისგან, რომელსაც განსაკუთრებული მთამომავლობითი ბიოლოგიური ნიშნები აქვს, რაც სავარაუდოდ განსაზღვრავს ჯგუფის მენტალურ მახასიათებლებსაც.[5] *ეთნი* ხშირად ერევათ რასაში, არა მარტო სოციალური, არამედ *ჰომო საპიენსის* ისეთი ქვესახეობების ფიზიკური და ანთროპოლოგიური თვალსაზრისითაც კი, როგორიცაა მონღოლოიდური, ნეგროიდული, ავსტრალოიდური, კავკასიური ანუ ევროპეიდული და სხვ. ასეთი აღრევა ფართოდ გავრცელებული რასისტული იდეოლოგიებისა და დისკურსების (მათი "მეცნიერული" ცნებებით რასობრივი ბრძოლის, სოციალური ორგანიზმებისა და ევგენიკის შესახებ) ზეგავლენის შედეგია. ასი წლის მანძილზე 1850 წ-დან 1945 წ-მდე ამგვარ ცნებებს იშველიებდნენ *ეთნის* წმინდად კულტურულ და ისტორიულ განსხვავებათა წარმოსაჩენად როგორც ევროპაში, ისე კოლონიურ აფრიკასა და აზიაში, რამაც ყველასთვის ცნობილი ნაყოფი გამოიღო.[6]

თუმცა ზემოჩამოთვლილი ეთნიკური მახასიათებლები ცხადყოფს არა მარტო მათ ისტორიულ შინაარსს, არამედ (მე-4 ნომრის გამოკლებით) მათ მკაცრად სუბიექტურ კომპონენტებსაც. ყველაზე მნიშვნელოვანია საერთო წარმომავლობის ამსახველი მითი: მაგრამ *ეთნიკური* იდენტიფიკაციისათვის გადამწყვეტია არა წინაპრის არსებობის ნებისმიერი ფაქტი (რომელიც, როგორც წესი, ძნელი დასადგენია), არამედ მხოლოდ ფუქციური წარმო-

მაცლობა და სავარაუდო წინაპარი. მართლაც, ჰოროვიცმა ეთნიკური ჯგუფები ფიქციური წარმომაელობის "სუპეროჯახებს" შეადარა. რადგან მისი წევრები საკუთარ ეთნის განიხილავენ, როგორც ურთიერთდაკავშირებულ ოჯახებს, რომლებიც საერთო წინაპრისა და დანათესავების მითიური კავშირებით შეკრულ ერთ უზარმაზარ ოჯახს წარმოადგენენ. ასეთი სიახლოვე ოჯახსა და ნაციას შორის კიდევ ერთხელ ჩნდება ნაციონალისტურ მითოლოგიებშიც, რაც ეთნიკურობის ამ ატრიბუტის მნიშვნელოვნებაზე მიუთითებს. ძნელია მოიძებნოს ისეთი ეთნი, რომელიც ამგვარი შთამომავლობითი მითის თვინიერ ხანგრძლივი დროის მანძილზე არსებობდეს. შეგნება იმისა, თუ "საიდან მოვდივართ", მნიშვნელოვანწილად განაპირობებს იმის განსაზღვრას, თუ "ვინა ვართ".[7]

ასევე შეიძლება მითის სახე მიიღოს იმან, რასაც მე "ზიარ ისტორიულ მეხსიერებას" ვუწოდებ. მართლაც, ბევრი წინა-მოდერნული ხალხისთვის საზღვარი მითსა და ისტორიას შორის ხშირად წაშლილია ან საერთოდ არ არსებობს. დღესაც კი ეს საზღვარი არ არის ისე მკაფიო, როგორც ეს ზოგიერთს უნდა, რომ იყოს; კამათი პომეროსისა და ტროას ომის ისტორიულობაზე დღესაც დღის ნესრიგშია. ასევეა თქმულებები სტაუფენერის, რიუტლის ფიცის, ვილჰელმ ტელისა და გესლერის შესახებ, რომლებიც ყოველი შვეიცარიელის "ისტორიულ ცნობიერებაშია" გამჯდარი. ეს არ არის მარტო საყოველთაოდ აღიარებული დრამატული ამბები წარსულზე, რომლებიც აწმყოსა და მომავლის მიზნებს ეხმიანება და მუდამ, არაერთგზის შემოწმებულ მოვლენათა არსს უტრიალებს; გარდა ამისა, მითები იმგვარ მოვლენებზე, როგორიცაა პოლიტიკური დაფუძნება, თავისუფლების მოპოვება, მიგრაცია და არჩევნები, სათავეს იღებს რომელიმე ისტორიული ფაქტიდან, რათა შემდგომში ინტერპრეტირებული და გადამუშავებული სახით წარმოჩინდეს. მაგალითად, კიევის მთავრის ვლადიმირის ქრისტიანულ სარწმუნოებაზე მოქცევა (988 წ.) ან რომის დაარსება (ძვ. წ. 753) შეიძლება მეტნილად ისტორიულ ფაქტებად მივიჩნიოთ, ოღონდ მათი ღირსშესანიშნაობა ლეგენდებთან ასოცირდება. სწორედ ამგვარი მიმართება აკისრებს მათ სოციალურ ანუ პოლიტიკური შემეწიდროების ფუნქციას.[8]

ასევე, გარკვეულ ტერიტორიასთან ან მისსავე ფარგლებში რომელიმე ადგილთან მიმართებას შეიძლება ჰქონდეს მითიური და სუბიექტური ხასიათი. სწორედ ეს კავშირები და ასოციაციებია უფრო მნიშვნელოვანი ეთნიკური იდენტიფიკაციისთვის, ვიდრე ამ ტერიტორიაზე ცხოვრება ან მისი განკარგვა. ეს ის ადგილია,

რომელსაც მივეკუთვნებით. ხშირად ეს არის საკრალური მიწა, ჩვენს მამა-პაპათა, რჯულმდებელთა, მეფეთა, ბრძენკაცთა, პოეტთა და მღვდელმსახურთა მიწა, და ამიტომ არის ის ჩვენი სამშობლო. ჩვენ ისევე ვეკუთნით მას, როგორც ის ჩვენ გვეკუთვნის. გარდა ამისა, სამშობლოს საკრალური ცენტრი თავს უყრის ეთნის წევრებს, ანდა შორიდან შთააგონებს მათ, ვინც ხანგრძლივ გადასახლებაში იმყოფება. ამდენად, მძაფრი ნოსტალგია და სულიერი მიჯაჭვულობა აძლევენს ეთნის მაშინაც, როდესაც ის ხანგრძლივადაა მოწყვეტილი თავის სამშობლოს. ასეთია მეტწილად ისეთი დიასპორული ერთობების ბედი, როგორებიც არიან ებრაელები და სომხები.[9]

მხოლოდ მაშინ, როდესაც საერთო კულტურის ისეთი ელემენტების კვლევას შეეუდგებით, ერთ პოპულაციას მეორისაგან რომ განასხვავებს, სურათზე უფრო ობიექტური მახასიათებლები აისახება. ენას, რელიგიას, წეს-ჩვეულებებს, კანის ფერს ძალიან ხშირად ეიმეველიებთ ობიექტური "კულტურული მარკერის" დახასიათებისას. ეს ისეთი განმასხვავებელი ნიშნებია, რომლებიც ინდივიდთა ნებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს და თითქოს კიდეც ბოქავს მათ. და მაინც, სწორედ კანის ფერსა და სარწმუნოებაზე ამახვილებს ყურადღებას ადამიანების (და ორგანიზაციების) უმეტესობა და სწორედ მათ ენიჭება უფრო მეტი მნიშვნელობა ეთნიკური იდენტიფიკაციის თვალსაზრისით, ვიდრე თავად ამ ნიშანთა (რელიგიის თუ კანის შეფერილობის) მდგრადობასა და დამოუკიდებელ არსებობას. ამას ადასტურებს უკანასკნელი ორი თუ სამი საუკუნის განმავლობაში ენისა და კანის ფერის მზარდი პოლიტიკური მნიშვნელობა. მხოლოდ მაშინ, როდესაც ამგვარი მარკერები დიაკრიტიკული მნიშვნელობით იტვირთება, ეს კულტურული ატრიბუტები ობიექტურად გვესახება, ყოველ შემთხვევაში იმდენად მაინც, რამდენადაც ეს ეხება ეთნიკურ საზღვრებს.[10]

ყოველივე ამაში ის იგულისხმება, რომ ნაციონალისტი იდეოლოგების რიტორიკისა და დისკურსების მიუხედავად, ეთნის, პირველქმნილობის გარდა, ყველაფერი შეგვიძლია მივაწეროთ. თითოეული ამ ატრიბუტის სუბიექტური მნიშვნელობის გაზრდა თუ დაკნინება ერთობის წევრებისათვის ადექვატურად აისახება ერთობის წევრთა ერთსულოვნებასა და თვითშეგნებაზე. როცა ეს რამდენიმე ატრიბუტი თავს მოიყრის და უფრო ინტენსიურად ნარმოჩინდება, ესეც აირეკლება ეთნიკურ იდენტობასა და მასთან ერთად, ეთნიკურ ერთობაზე. და, პირიქით, როდესაც თითოეული ეს ატრიბუტი სუსტდება და კნინდება, ასევე კნინდება ეთ-

ნიკურობის საყოველთაო შეგნებაც. ამის შემდეგ თავად *ეთნიც* დაქუცმაცდება და სხვა ერთობაში გაითქვიფება.[11]

როგორ ყალიბდება *ეთნი*? ამ შეკითხვას ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ რამდენიმე სავარაუდო პასუხი გავცეთ. ის ისტორიული ჩანაწერები, რომლებშიაც თვალსაჩინოდ იკვეთება ამგვარი პროცესები, ეთნიკურობის ჩამოყალიბების გარკვეულ მოდელებს გვთავაზობს. ემპირიულად, მოიაზრება მათი ორი ძირითადი სახეობა: შერწყმა და დანაწევრება. ერთი მხრივ, ეთნიკური ფორმირება შეიძლება სხვადასხვა ერთეულების გაერთიანების გზით მიმდინარეობდეს. ეს გაერთიანებაც ორგვარი პროცესის სახეს იღებს: ცალკეული ერთეულების, როგორიც არის ქალაქ-სახელმწიფოები, გაერთიანება ან ერთი საზოგადოების მიერ მეორის შთანთქმა, როგორც ეს ხდება ერთი რეგიონის ან "ტომის" მიერ მეორის ასიმილაციის დროს. მეორე მხრივ, ეთნიების გახლეჩა შემადგენელ ნანილებად ანუ წვრილ-წვრილ სქიზმებად, ანდა, როგორც ჰორეიცი ამბობს, გახლეჩა "ახლად წარმოქმნის" ("პროლიფერაციის") გზით; ამ შემთხვევაში ეთნიკურ ერთობას ტოვებს მისი ერთი ნაწილი, რათა შექმნას ახალი დაჯგუფება, რაზეც მეტყველებს ბანგლადეშის მაგალითი.[12]

ამგვარი პროცესების სიხშირე ცხადყოფს ეთნიკური საზღვრების ადგილმონაცვლეობასა და მისი ნევრების კულტურული იდენტობის ცვალებადობას გარკვეულ ჩარჩოებში. ის ავლენს აგრეთვე ეთნიკური ან, უფრო ზოგადად, კოლექტიურ-კულტურული შერწყმის "კონცენტრულ" ბუნებას. ეს იმას ნიშნავს, რომ ადამიანებს შეიძლება ჰქონდეთ ლოიალური დამოკიდებულება არა მარტო თავიანთი სოფლების, კასტების, სახელმწიფოების, რეგიონების, რელიგიური ერთობებისადმი, არამედ ასევე კლასობრივი და გენდერული იდენტიფიკაციებისადმი. მათ იმავდროულად შეიძლება ჰქონდეთ ლოიალური დამოკიდებულება სხვადასხვა ეთნიკური ერთობებისადმი იდენტიფიკაციის თუნდაც სხვადასხვა ეტაპზე. ამის მაგალითად ძველი მსოფლიოდან გამოდგება ძველ ბერძენთა, როგორც ჰოლისის, ან "სუბ-*ეთნის*" ნევრთა (დორიელები, იონიელები, ეოლიელები, ბეოტიელები, და სხვანი – მართლაც რეალურად ეთნიკური იდენტობანი), ან კიდეე, როგორც ელინური კულტურული *ეთნის* წარმომადგენელთა, დამოკიდებულება.[13] ახალი დროის მსოფლიოში მალაების ან იორუბას სხვადასხვა კლანები, ენები და შთამომავლობითი "სუბ-ეთნიები" სწორედ ეთნიკური იდენტობისა და ერთგულების კონცენტრული რგოლების მაგალითს იძლევიან. მართალია, ნებისმიერ დროს შეიძლება ერთგულების ამ კონცენტრული რგოლებიდან ერთმა

მეორეს გაუსწროს ეკონომიკურ, პოლიტიკურ ან დემოგრაფიულ მიზეზთა გამო; მაგრამ ეს გარემოება ეთნიკური ერთობების პირველყოფილი ბუნების წინააღმდეგ "ინსტრუმენტალისტური" არგუმენტების გაძლიერებასა და ეთნიკური საზღვრების ცვლილებების მნიშვნელობის წარმოჩენას ემსახურება.[14]

ამავე დროს, ეს პრობლემის მხოლოდ ერთი მხარეა. არ უნდა გავაზვიადოთ ეთნიკური საზღვრების შეცვლისა თუ მათი კულტურული არსის ცვალებადობის შესაძლებლობა. ასე რომ მოვქცეულიყავით, ვეღარ შეეფასებდით ეთნიკური კავშირებისა და ერთობების განმეორებადობასა (თავი რომ დავანებოთ მათ თავდაპირველ კრისტალიზაციას) და მათ თვალნათლივ მდგრადობას, იმ კერძო შემთხვევების მიუხედავად, როდესაც იცვლება საზღვრებიცა და კულტურაც. ეს მოგვისპობდა იმ იდენტობათა ჩამოყალიბების შესაძლებლობას, რომლებიც აღემატებოდა იდენტობის მატარებელ ინდივიდთა აღქმაში, დამოკიდებულებებსა და გრძნობებში ერთმანეთის მიჯრით სნრაფნარმავალი ნუთების სიჭარბეს. უარესი ისაა, რომ ალბათ ვერ გამოვყოფთ ვერც ერთ კოლექტივს, ვერც ერთ დაჯგუფებას ინდივიდუალური გრძნობის, აღქმისა და ხსოვნის უთვალაეი წამიდან. მაგრამ ფაქტია, რომ ისევე, როგორც კოლექტიური იდენტობის სხვა სოციალურ ფენომენებში კლასი იქნება ეს, სქესი (გენდერი) თუ ტერიტორია, ეთნიკურობაშიაც ერთმანეთის გვერდით თავს იჩენს მდგრადობაცა და ცვალებადობაც, რაც დამოკიდებულია დამკვირვებლის მიზნებსა და იმ მანძილზე, შესასწავლ კოლექტიურ ფენომენს რომ ამორებს მას. ზოგიერთი *ეთნის* მდგრადობა, მისი დემოგრაფიული შემადგენლობის ცვლილების, ზოგიერთი კულტურული განსხვავების მოშლისა და სოციალური საზღვრების შეცვლის მიუხედავად, უნდა დავუპირისპიროთ უფრო ინსტრუმენტალისტურ თუ ფენომენოლოგიურ თვალსაზრისს, რომელმაც ვერ განგვიმარტა იმ ადრინდელი კულტურული ნათესაობის სიახლოვის მნიშვნელობა, პერიოდულად ხელს რომ უშლის ეთნიკური იდენტობების ხელახლა განსაზღვრას.[15]

ამიტომ ეთნიკური იდენტობისა და ეთნოგენეზისის ნებისმიერი რეალისტური განმარტების მცდელობისას თავიდან უნდა აეცილოთ პრიმორდიალისტურ-ინსტრუმენტალისტური დებატების უკიდურესი სიმძაფრე, რაც, ერთი მხრივ, შეეხება კულტურული მოდელების მდგრადობას, ხოლო, მეორე მხრივ, ეთნიკური განწყობილებებით "სტრატეგიული" მანიპულირების შესაძლებლობასა და დაუსრულებელ კულტურულ ფორმაცვალებადობას. ნაცვლად ამისა, ხელახლა უნდა აღვადგინოთ თავად კოლექტიუ-

რი კულტურული იდენტობის ცნება ისტორიულ, სუბიექტურ და სიმბოლურ ტერმინებში. კოლექტიური კულტურული იდენტობა გულისხმობს არა თაობიდან თაობამდე ელემენტების ერთფეროვნებას, არამედ მოცემული პოპულაციის კულტურული ერთობის შიგნით თაობათა შორის მემკვიდრეობითობის განცდას; იგი გულისხმობს, აგრეთვე, ამ ერთობის ისტორიული პერიოდებისა და გარდასული ამბების საერთო ხსოვნასა თუ მისი კოლექტიური ბედ-იღბლისა და კულტურის ცნებებს, რომელთაც თავს ეფლება ყოველი თაობა. ცვლილება კულტურულ იდენტობაში ასახავს იმას, თუ რაგვარად ცვლის მავნე გარემოებანი კულტურის იმ ელემენტების ძირეულ მოდელებს, რომლებიც ერთობის ცნობიერების შემადგენელი ნაწილებია; ესენია ზიარი მეხსიერება და საერთო ბედის გაცნობიერება მოცემული პოპულაციის კულტურულ ერთობაში. საკითხი მდგომარეობს იმაში, თუ რამდენად ანგრევს ან ცვლის ამგვარი მოვლენები მითის, სიმბოლოს, მეხსიერებისა და ფასეულობის იმ ფუნდამენტურ მოდელებს, რომლებიც შემდგომ თაობებს ერთმანეთთან აკავშირებს, "გარეშეთაგან" გამოყოფს მათ და კულტურული განსხვავების იმ ხაზებს ამუქებს, რომლებიც "სასაზღვრო რეგულაციის" კულტურული მარკერების როლს ასრულებენ.[18]

ზემოჩამოთვლილი საკითხების საილუსტრაციოდ შეგვიძლია მოკლედ გაგაცნოთ ისეთი შემთხვევები, როდესაც კულტურის რადიკალური ცვლილება იდენტობისა და საერთო ეთნიკურობის შეგნების (როგორც ჩვენ ისინი ზემოთ განვმარტეთ) შესუსტებას კი არ იწვევდა, არამედ მის განახლებას უფრო უწყობდა ხელს. იმ ტიპურ შემთხვევებში, რომლებიც ასეთი იდენტობის კულტურის არსის ღრმა ცვლილებებს იწვევს, იგულისხმება ომი და დაპყრობა, გადასახლება და ტყვეობა, მიგრანტების მოზღვავება და სხვა სარწმუნოებაზე მოქცევა. სპარსელები, სასანური ხანიდან მოყოლებული, არაბების, თურქებისა და სხვათა შემოსევების წყალობით, თანდათან ისლამის რწმულზე მოექცნენ და იმიგრანტთა ნაკადის არაერთგზისი მოზღვავება განიცადეს. მიუხედავად ყველა ამ ცვლილებისა, რამაც გაელენა იქონია კოლექტიურ კულტურულ იდენტობაზე, განსხვავებული ეთნიკური იდენტობის სპარსული თვითშეგნება კვლავაც არსებობდა და დროთა განმავლობაში ხელახლა ივსებოდა სასიცოცხლო ძალებით; ეს ნათლად გამოიკვეთა სპარსული ენისა და ლიტერატურის აღორძინების ხანაში, მეათე და მეთერთმეტე საუკუნეებში.[19] სომხებმაც მრავალგვარი განსაცდელი გადაიტანეს, რამაც საგრძნობი კვალი დაატყო მათი ეთნიკური იდენტობის კულტურულ არსს. სომხეთი ჩამოყალიბდა პირველ სამეფოდ, რომელმაც ქრისტიანობა მიიღო, მას თავს ესხმოდა როგორც სპარსეთი, ისე ბიზანტია; ამარცხებდა, დეენიდა და დიდ ნაწილს სხვაგან ასახლებდა. მან იმიგრანტთა არაერთგზისი მოზღვავება განიცადა და, საბოლოოდ, მასიური დეპორტაციისა და გენოციდის მსხვერპლად იქცა მშობლიურ მინა-წყალზე. თუმცა სომხეთმა საუკუნეების მანძილზე სამკვიდრებელიც არაერთხელ გამოიცვალა და სხვა ცვლილებებიც განიცადა, ეკონომიკური საქმიანობის, სოციალური ორგანიზაციისა და, ნაწილობრივ, კულტურის სფეროში, საერთო სომხური იდენტობის თვითშეგნებაც შეინარჩუნა თავის დიასპორაში და ნინარე კულტურის ფორმებიც, კერძოდ, რელიგიისა და ენა/დამწერლობის სფეროში, რამაც სომხები სუბიექტურად მიაჯაჭვა თავიანთ კულტურულ იდენტობას და გარემომცველთაგან გაანაპირა.[20]

ამ მაგალითებიდან ჩანს, რომ ხშირად არცთუ მთლად სასიკეთო გარეგანი ფაქტორებისა და მდიდარი "ეთნო"-ისტორიის კომბინაციას შეუძლია ხელი შეუწყოს ეთნიკური იდენტობების კრისტალიზაციისა და მათ შენარჩუნებას. მართალია, თავისთავად კულტურული დიფერენციაციის სათავეები იკარგება პრეისტორიული ხანის უკანასკნელ ეტაპებზე, მაინც შეიძლება ყურადღება გავამახვილოთ იმ ხშირ ძალისხმევაზე, რომელმაც საკარაუდოდ გაამთლიანა ეთნიკური იდენტიფიკაციის თვითშეგნება და უზრუნველყო მისი ხანგრძლივი არსებობა.

ამ მოვლენათაგან უმთავრესი უნდა იყოს სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, სამხედრო მობილიზაცია და ორგანიზებული რელიგია. ეთნოსის ჩამოსაყალიბებლად და თავისთავადობის შესანარჩუნებლად პოლიტიკური ქმედების მნიშვნელობის შესახებ ვებერმა კარგა ხნის წინ გამოხატა ამგვარი თვალსაზრისი: "უპირველეს ყოვლისა, პოლიტიკური ერთობა, რაგინდ ხელოვნურადაც უნდა იყოს ის ორგანიზებული, ინვევს საერთო ეთნიკურობის რწმენის ჩამოყალიბებას."[21] არსებობს საეჭვოება სახელმწიფოს წარმოშობის როლის გაზვიადებისა ეთნიკურ კრისტალიზაციაში (დასაფიქრებელია ბურგუნდიის მარცხი და პრუსიის პირობითი აღზევება); თუმცა აშკარაა, რომ ერთიანი სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, როგორც ეს მოხდა ძველ ეგვიპტეში, ისრაელში, რომში, სასანურ სპარსეთში, იაპონიასა და ჩინეთში, რომ აღარაფერი ვთქვათ საფრანგეთზე, ესპანეთსა და ინგლისზე, უზარმაზარ როლს თამაშობს ეთნიკური ერთობის ცნობიერებისა და, განსაკუთრებით, ერთ მუჭტად შეკრული ნაციების ჩამოყალიბებაში.[22]

უმნიშვნელოვანეს ფაქტორთა შორის ერთ-ერთი არის ომი. ტილის (Tilly) განცხადებით, "ომი ქმნის არა მარტო სახელმწიფოს (სახელმწიფო კი – ომს)", არამედ ეთნიკურ ერთობებსაც და არა მარტო დაპირისპირებულ მხარეთაგან, არამედ იმ მესამე მხარისგანაც, რომლის ტერიტორიაზეც ხშირად ანალებენ ასეთ ომებს. ერთობ შთამბეჭდავია ძველი ისრაელის მაგალითი – ისრაელისა, რომელიც ახლო აღმოსავლეთის ორ უმძლავრეს სახელმწიფოს – ასირიასა და ეგვიპტეს შორისაა მომწყვდეული. სომხების, შვეიცარიელების, ჩეხების, ქურთებისა და სიქჰების (Sikhs) მაგალითი იმასაც ცხადყოფს, რომ ისინი სტრატეგიული თვალსაზრისით დამკვიდრებული ერთობებია, რომელთა საერთო ეთნიკურობის თვითშეგნება მამინაც კი, როდესაც იგი მსგავსი მოვლენებით არ ყოფილა განპირობებული, დროდადრო კრისტალიზდებოდა იმ უცხო სახელმწიფოთა შორის გაჩაღებული გაჭიანურებული ომის დროს, რომელთა შორისაც ისინი მოქცეულიყვნენ. რაც შეეხება თავად დაპირისპირებულ მხარეებს, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ხშირია ანტაგონისტურად დაწყვილებული ეთნიები: ფრანგები და ინგლისელები, ბერძნები და სპარსელები, ბიზანტიელები და სასანიანები, ეგვიპტელები და ასირიელები, ქხმერები და ვიეტნამელები, არაბები და ებრაელები... თუმცა ნუ გავაზვიადებთ და ნუ დავასკვნით, რომ საერთო ეთნიკურობის თვითშეგნება "უცხო" ძალისადმი შიშითა და დაწყვილებული ანტაგონიზმითაა განპირობებული; ოლონდ, ამასთანავე, ომის ნამყვანი როლის უარყოფაც არ ეგების. ეერც ზიმელს [Zimmel] დავეთანხმებით, რომელიც ომს გადამწყვეტ როლს ანიჭებს ეთნიკურ შეკავშირებაში (ომს ამ კავშირის დარღვევაც შეუძლია, როგორც ეს პირველი მსოფლიო ომის დროს მოხდა ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში). თუმცა ომი ზემოქმედებდა ეთნიკური განწყობილებისა და ნაციონალური ცნობიერების მობილიზაციაზე; ომია ცენტრალიზაციის ბიძგის მიმცემი ერთობის ცხოვრებაში და მომავალი თაობებისთვის – მითებისა და მოგონებების წყარო. ალბათ, სწორედ ეს უკანასკნელი ფუნქცია ტოვებს ყველაზე ღრმა კვალს ეთნიკური იდენტობის ჩამოყალიბებაზე.[21]

რაც შეეხება ორგანიზებულ რელიგიას, ის მნიშვნელოვან როლს ასრულებს, როგორც სულიერი, ისე სოციალური თვალსაზრისით. ეთნიკური წარმომავლობის ამსახველი მითი ხშირად დაწყვილებულია შესაქმის მითთან – როგორც დეკალოგი და პირა პესიოდეს თეოგონიაში და ნოე ბიბლიაში – ან სულაც გულისხმობს მას. ძალიან ხშირად ეთნიკური ერთობის გმირები იმავდროულად რელიგიურ ცოდნა-ტრადიციებზე აღზრდილი გმირები არიან

და მათ "ღვთის მსახურებად" უფრო მიიჩნევენ, ვიდრე ეთნოსის დამფუძნებლებად თუ ლიდერებად. ასეთები არიან მოსე, ზოროასტრი, მუჰამედი, წმ. გრიგოლი, წმ. პატრიკი და ბევრი სხვა. ეკლესიის ან მორწმუნეთა ერთობის ლიტურგია და რიტუალები გაჯერებულია ისეთი ტექსტებით, ლოცვებით, ფსალმუნებით, საეკლესიო დღესასწაულებით, ცერემონიებითა და წესი-ჩვეულებებით, ზოგჯერ კი – ხელნაწერებით, რომლებიც სხადასხვა ეთნიკურ ერთობებს განეკუთვნება და მეზობლებისგან მიჯნავს მათ. კულტურული მრავალგვარობის ამ მემკვიდრეობის სადარაჯოზე დგანან "ტრადიციის მცველები": მღვდელმსახურები, მნიგნობრები და მთქმელები, ისინი იწერენ, ინახავენ და თაობებს გადასცემენ ეთნიკური მითების, მოგონებების, სიმბოლოებისა და ფასეულობების ფონდს, რომელიც იმ საკრალური ტრადიციებითაა დაცული, ტაძრისა და ეკლესიის, მონასტრისა და სკოლის მეშვეობით უბრალო ხალხის პატივისცემას რომ ქადაგებს ყოველ ქალაქსა და სოფელში ერთი კულტურული ერთობის ფარგლებში.[22]

სახელმწიფოს ჩამოყალიბების, გაჭიანურებული ომებისა და ორგანიზებული რელიგიის წვლილი თუმცა თვალნათლივ იკვეთება ისტორიულ ჩანაწერებში, რომლებიც ეთნიკური კრისტალიზაციისა და გამძლეობის მაგალითებს ასახავენ, მათ ასევე შესაძლებელია ხელი შეუწყონ ეთნიკური იდენტიფიკაციის წაშლასა და გაქრობას. სწორედ ეს მოხდა, როდესაც ისეთმა იმპერიებმა, როგორიც იყო ასირია და აქემენური სპარსეთი, არამეულენოვან და სინკრეტულ ცივილიზაციაში ეთნიკური კატეგორიებისა და ერთობების განუწყვეტელი აღრეკის პირობები შექმნეს. როდესაც გაჭიანურებულმა ომებმა და დაპირისპირებამ ბოლო მოულო ისეთ ეთნიკურ კატეგორიებსა და ერთობებს, როგორებიც იყვნენ კართაგენელები და ნორმანები (ნორმანდიაში). ეთნიკური იდენტობა განვითარდა აგრეთვე, როდესაც რელიგიურმა მოძრაობებმა გადალახა ეთნიკური საზღვრები და დააფუძნა დიდი ზეტერიტორიული ორგანიზაციები – ბუდისტური, კათოლიკური თუ მართლმადიდებლური. პროცესი პირუკუ ნარიმართა მაშინ, როდესაც სეპიზმის შედეგად ეთნიკური ერთობები გაიყო, როგორც მაგალითად, შვეიცარიელები და ირლანდიელები. კიდევ ბევრი მაგალითის მოტანა შეიძლება იმ მოსაზრების გასამყარებლად, რომ სახელმწიფოებს, ომებსა და ორგანიზებულ რელიგიას მნიშვნელოვანი როლის შესრულება შეუძლიათ ეთნიკური კრისტალიზაციის პროცესში.

ეთნიკური ცვლილება, რღვევა და თვითგადარჩენა

ამ და სხვა ფაქტორების მნიშვნელობა კიდევ ერთხელ გამოჩნდება, როდესაც დავუბრუნდებით მასთან დაკავშირებულ სხვა საკითხებს იმის თაობაზე, თუ როგორ იცვლის სახეს, ქრება ან გადარჩება ეთნი.

დავიწყებ ეთნიკური ცვლილებით და ბერძნების ცნობილი მაგალითით. თანამედროვე ბერძნებს ასწავლიან, რომ ისინი არა მარტო ბიზანტიელი, არამედ ანტიკური ბერძნებისა და კლასიკური ელინური ცივილიზაციის შთამომავლები და მემკვიდრეები არიან. ორივე შემთხვევაში (ფაქტობრივად, მეცხრამეტე საუკუნიდან მოყოლებული, რეალურად არსებობს წარმომავლობასთან დაკავშირებული ორი საპირისპირო მითი) "შთამომავლობა" განიხილებოდა ან წმინდა დემოგრაფიული კუთხით, ან ბიზანტიურ და ანტიკურ საბერძნეთთან (კერძოდ ათენთან) დემოგრაფიულ შთამომავლობითობაზე დაფუძნებული კულტურული სიახლოვის თვალსაზრისით. სამწუხაროდ, რაც შეეხება კლასიცისტურ ელინურ მითს, მისი დემოგრაფიული მონაცემები, უკეთეს შემთხვევაში, არაფრის მთქმელია, უარესში კი – საერთოდ არ არსებობს. როგორც იაკობ ფალმერეიერმა კარგა ხნის წინ დაადასტურა, ბერძნული დემოგრაფიული შთამომავლობითობა მეექვსე საუკუნის ბოლოდან მერვე საუკუნემდე უხემად დაირღვა ავარელი, სლავი და, მოგვიანებით, ალბანელი იმიგრანტების მასიური შემოჭრის შედეგად. ამ პერიოდის საბუთები ცხადყოფს, რომ იმიგრანტებმა შეძლეს ცენტრალური საბერძნეთისა და პელოპონესის (მორეა) უდიდესი ნაწილის დაკავება, ხოლო ბერძნულენოვანი და ელინი მოსახლეობა (რომელიც, თავის მხრივ, შერეოდა მაკედონელი, რომაელი და სხვა მიგრანტების ძველ ნაკადს) სანაპირო ზოლისა და ეგეოსის კუნძულებისაკენ გარეკეს. ამან გამოიწვია ჭეშმარიტი ელინური ცივილიზაციის ცენტრის გადაადგილება აღმოსავლეთით, ეგეოსის ზღვისაკენ, მცირე აზიის იონიის სანაპიროსა და კონსტანტინოპოლისაკენ. ეს, აგრეთვე, ნიშნავს იმას, რომ თანამედროვე ბერძნები ძნელად თუ ჩაითვლებიან ძველი ბერძნების შთამომავლებად, თუმცა ამგვარი ვარაუდის სრული გამორიცხვა შეუძლებელია.[23]

გარკვეული თვალსაზრისით, წარმოდგენილი მსჯელობა ეთანადება კიდეც ბერძნული იდენტობის თვითშეგნების გამოცლენას ახლაც და წინათაც, და არც ეთანადება. ეთანადება იმდენად, რამდენადაც ბერძნები, ახლაც და უწინაც, გრძნობდნენ, რომ მათი "ბერძნობა" მათი ძველ ბერძენთაგან (ან ბიზანტიელ

ბერძენთაგან) წარმომავლობის შედეგი იყო. ასეთი ნათესაური კავშირი მათ თავს ბერძნების დიდი "ზეოჯახის" წევრებად აგრძნობინებდა და იმის საშუალებას აძლევდა, რომ წევრობისა და მემკვიდრეობითობის საერთო შეგნებით გამოჭვალულიყვნენ, რაც ესოდენ აუცილებელია იდენტობის გრძნობის სიცოცხლისუნარიანობისათვის. არ ეთანადება იმ თვალსაზრისით, რომ ეთნი ყალიბდება არა ფიზიკური ჩამომავლობის, არამედ განგრძობითობის შეგნების, საერთო მეხსიერებისა და საერთო ბედის, ანუ კულტურული ნათესაობის წყალობით,, რაც ნაირგვარ მითებში, მეხსიერებაში, სიმბოლოებსა და ღირებულებებშია ხორცშესხმული მოცემული პოპულაციის კულტურული ერთობის ფარგლებში. ამ კუთხით, ანტიკური ბერძნების ძველი მემკვიდრეობიდან ბევრრამ დაბრუნდა და აღორძინდა. მაგალითად, სლაკური მიგრაციის დროსაც კი, იონიაში და, განსაკუთრებით, კონსტანტინოპოლში, დიდი ყურადღება ეთმობოდა ბერძნულ ენას, ბერძნულ ფილოსოფიას და ლიტერატურას, ასევე ანროვნებისა და მეცნიერების კლასიკურ მოდელებს. ასეთი "ბერძნული აღორძინება" მეათე და მეთოთხმეტე საუკუნეებში ხელახლა უნდა გამოკვეთილიყო, ისევე, როგორც შემდგომ, როცა მან ძლიერი ბიძგი მისცა ძველ საბერძნეთთან და კლასიკურ მემკვიდრეობითობასთან კულტურული ნათესაობის გაცნობიერებას.[24]

ეს არ ნიშნავს იმ უზარმაზარი კულტურული ცვლილებების უარყოფას, რომლებიც ბერძნებმა განიცადეს საერთო ეთნიკურობის შეგნების მიუხედავად, ან იმ კულტურული ზეგავლენის უგულებელყოფას, ორი ათას ნელზე მეტ ხანს რომ განიცდიდნენ გარშემო მყოფი ხალხისა თუ ცივილიზაციებისგან. იმავდროულად, ენისა და დამწერლობის, გარკვეული ღირებულებების, კონკრეტული გარემოსა და მისი მონატრების, ხანგრძლივი სოციალური ურთიერთობების, რელიგიური და კულტურული განმასხვავებელი ნიშნებისა თუ თვით განსაკუთრებულობის თვალსაზრისით, მოხერხდა, შეიძლება ითქვას, ბერძნული იდენტობისა და ეთნიკურობის საერთო განცდის შენარჩუნება მიუხედავად იმ მრავალი სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებისა, რომელიც თავს იჩენდა ორი ათეული საუკუნის მანძილზე.[25]

ამჯერად დავუბრუნდები ეთნიკური გადაშენების საფრთხეს ეთნიკური მდგრადობის განმტკიცების პროცესში. ამჟამად მსურს მეოდლის მეორე მხარეზე – ეთნიკურ გადაშენებაზე გავამახვილო ყურადღება. ჩვენ ელაპარაკობთ იმაზე, თუ როგორ შეიძლება ეთნი დაირღვეს გაბლეჩისა თუ პროლიფერაციის წყალობით. მაგრამ, გარკვეული თვალსაზრისით, ასეთი შემთხვევებში ეთნიკური

ერთობა მაინც "იმ უბანზე" რჩება, თუმცა, შესაძლოა, შემცირებული ან გაორმაგებული სახით. შეგვიძლია კი ამ შემთხვევაში ვილაპარაკოთ ეთნიკურ გადაშენებაზე ანუ *ეთნის* გაუჩინარებაზე არა უნინდელი, არამედ ნებისმიერი ფორმით?

მე მგონი, შეგვიძლია, თუ მოვიშველიებთ ეთნიკური იდენტობის იმ ისტორიულ, კულტურულ და სიმბოლურ კრიტერიუმებს, რომლებსაც მე ვიყენებ. არსებობს ეთნიკური გადაშენების ორი მთავარი სახეობა, ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით: გენოციდი და ეთნოციდი, რომელსაც ზოგჯერ შეცდომით "კულტურულ გენოციდსაც" უწოდებენ. ზოგიერთებს მიაჩნიათ, რომ გენოციდი არის იშვიათი და ალბათ ახალი დროის ფენომენი. ის მოიცავს იმ შემთხვევებს, როდესაც ვიცით, რომ კულტურული ჯგუფის მასობრივი მოსპობა წინასწარ იყო გააზრებული, ხოლო მკვლელობის ერთადერთი საფუძველი გახლდათ სნორედ ამ კულტურული ჯგუფის არსებობა და მისი ნევრობა. სნორედ ამ ტიპის პოლიტიკას ატარებდნენ ნაცისტები ებრაელებთან და, ნაწილობრივ, პოშუებთან მიმართებაში. ალბათ, ასევე უსწორდებოდნენ ევროპელები ტასმანიელ აბორიგენებს და თურქებიც ასევე იქცეოდნენ თურქულ სომხეთში.[26] სხვა შემთხვევებში, პოლიტიკა და ქმედება გენოციდურია უფრო მისი შედეგებიდან, ვიდრე მიზნებიდან გამომდინარე. ეთნიკური განადგურების მაგალითად შეიძლება მოვიყვანოთ ამერიკელი თეთრკანიანების შეჯახება ამერიკელ ინდიელებთან და ესპანელი კონკისტადორების შეტაკება აცტეკებსა და სხვა ინდიელ ხალხებთან მექსიკაში (თუმცა იქ ავადმყოფობამ უფრო დიდი როლი ითამაშა). ამ შემთხვევებში ეთნიკური მოსპობა არ იყო საგანგებოდ გამიზნული. ალბათ, უნდა აღინიშნოს, ის რომ არავითარი მცდელობა არ ყოფილა, შეერბილებინათ ის პოლიტიკა, რომელსაც გენოციდური თანამდევი ეფექტი ჰქონდა. ეს გენოციდური აქციები უნდა განვასხვაოთ ფართომასშტაბიანი მკვლელობებისგან, რაც მონღოლებმა ჩაიდინეს მეცამეტე საუკუნეში, ან კიდეე, საბჭოელებმა და ნაცისტებმა ჩვენს დროში, პოპულაციის რჩეული ნაწილი მასობრივად რომ გაფლიტეს (მაგალითად, კატინის ხოცვა-ულეტა ან ლიდისის და ორადოურის რეპრესიები). ეს იმიტომ განხორციელდა, რომ მეამბოხის სული ჩაეკლათ მოქალაქეებში ან უწინამძღოლოდ დაეტოვებინათ ისინი.[27]

გენოციდისა და გენოციდური აქციების შესახებ ყურადღებას იპყრობს შემდეგი გარემოება: ისინი ძალზე იშვიათად აღნეკენ დასახულ მიზანს და გაუთვალისწინებელ შედეგებს იწვევენ. ეს განსაკუთრებით ეხება ახალი დროის ისტორიას. მათ იშვიათად

მოჰყვება *ეთნის* ან ეთნიკური კატეგორიების გაქრობა. ფაქტიურად, შესაძლოა პირიქითაც მოხდეს და გენოციდებმა გაამძაფრონ ეთნიკური ცნობიერება, გაამყარონ ერთსულოვნება და ხელი შეუწყონ ცნობიერების კრისტალიზაციას. სნორედ ასე მოხდა, მხედველობაში თუ მივიღებთ აბორიგენების მოძრაობასა და რუმინეთის ბოშების ნაციონალიზმს. შესაძლოა, არსებობდეს თანამედროვეობის ღრმად ფესვგადგმული ასპექტები, რომლებიც უბიძგებს კიდეც გენოციდისკენ და ხელსაც უშლის მის წარმატებით განხორციელებას (რაკი წარმატებად მიიჩნევენ სრულ ამოძირკვას.). ეს კი დიდწილად დაკავშირებულია ნაციონალიზმის აღმოცენებასა და გავრცელებასთან. ალბათ, უფრო ადვილი იყო *ეთნის* გაქრობა წინამოდერნულ ხანაში, ყოველ შემთხვევაში, როცა რომაელებმა გადანყვიტეს კართაგენის დამხობა ერთხელ და სამუდამოდ, მათ მინასთან გასწორეს ქალაქი და მოსახლეობის სამი მეოთხედი ამოხოცეს, დანარჩენი კი მონებად გაყიდეს. თუმცა პუნიკური კულტურის ნამთები ნმ. აგუსტინეს დრომდეც კი იყო შემორჩენილი, კართაგენელები, როგორც დასავლეთ ფინიკიური *ეთნი* და ეთნიკური სახელმწიფო, საბოლოოდ ამოძირკვნენ.[28]

იგივე ბედი ელოდა ძველი მსოფლიოს სხვა ხალხებსაც – ხეთებს, ფილისტიმელებს, ფინიკიელებს (ლიბანის) და ელამელებს. თითოეულ ამ შემთხვევაში პოლიტიკური ძალაუფლებისა და დამოუკიდებლობის დაკარგვა მოასწავებდა ეთნიკურ გაქრობას, თუმცა, როგორც ნესი, ეს ხორციელდებოდა კულტურული შერწყმისა და ეთნიკური შერევის გზით. ეს უფრო ეთნოციდის შემთხვევებია, ვიდრე გენოციდისა, პოლიტიკურ მოვლენათა დრამატული განვითარების მიუხედავად, რამაც ისინი დაჩქარა. როდესაც ასირიის მეფემ, აშურბანიპალმა, ძვ. წ. 636 წ. სუზა დაანგრია და ელამური სახელმწიფო გააუქმა, მას არც უფიქრია ყოველი ელამელის იქიდან ამოძირკვა (ასირიელები ფაქტიურად ახორციელებდნენ დაპყრობილი ხალხების ელიტის დეპორტაციას). ასეთი მასობრივი განადგურების შემდეგ ელამი ვეღარ აღდგა და ახალი ხალხები დასახლდნენ მის საზღვრებში. მართალია, ელამური ენა აქემენურ სპარსულ ხანაში ჯერ კიდევ არსებობდა, მაგრამ ელამური ერთობა და სახელმწიფო ვეღარ გაიმართა ნელში საიმისოდ, რომ თავისი რელიგიისა და კულტურის მითები, მოგონებები, ფასეულობანი და სიმბოლოები დაეცვა.[29]

თავად ასირიის ბედის ბორბალი კიდევ უფრო სწრაფად და დრამატულად დატრიალდა. ნინევია ძვ. წ. 612 წ. დაეცა მიდიელი კიაქსარისა და ბაბილონელი ნაბოფალასარის ერთობლივი თავ-

დასხმის შედეგად; ბოლო მისი უკანასკნელი უფლისწული ამუ-
რუბალიტი სამი წლის შემდეგ ხარანში დამარცხდა. მას შემდეგ
ძალიან ცოტა რამ გვსმენია "ასირიის" შესახებ. მისი ღმერთები
კიროსმა ბაბილონის პანთეონში დააბრუნა, მაგრამ სახელმწიფო-
სა და ხალხის სახსენებელი გაქრა და როცა ქსენოფონტეს არმიამ
ასირიის პროვინციაში ჩაიარა, ყველა მისი ქალაქი, ერბილის გარ-
და, ნანგრევებად იყო ქცეული. ეს გენოციდური აქციის ცალკეუ-
ლი გამოვლინება იყო თუ თვით გენოციდი?[30]

ვერაფერს გეტყვით. ასირიის მტრების მიზანი გაბლდათ სა-
ძულველი მმართველობის გაუქმება. ამისათვის საჭირო იყო მისი
მნიშვნელოვანი ქალაქების ისე დანგრევა, რომ იქ პოლიტიკური
აღორძინება შეუძლებელი გამხდარიყო. მართალია, ნაბოფალასა-
რი ამბობდა, რომ "მტრების ქვეყანა ნანგრევებად და გროვებად
უნდა ექცეა", მაგრამ ეს არ ნიშნავდა ყოველი ასირიელის განად-
გურებას, ასეთი რამ შესაძლებელიც რომ ყოფილიყო. შესაძლოა,
ასირიული ელიტა გადაასახლეს, მაგრამ ნებისმიერ შემთხვევაში,
რელიგიისა და კულტურის თვალსაზრისით ისინი სულ უფრო და
უფრო ნაკლებად განირჩეოდნენ ბაბილონური ცივილიზაციისგან,
რომლისთვისაც ცდილობდნენ მიებაძათ. გარდა ამისა, ასირიის
ვრცელი იმპერიის უკანასკნელი დღეები მონმობენ სასტიკ სო-
ციალურ უთანასწორობას როგორც არმიაში, ისე სოფლად; მნიშ-
ვნელოვან ეთნიკურ აღრეცვას იმპერიის შიდა რაიონებში, ასევე,
არამეული lingua franca-ს ხმარებას კომერციული და ადმინისტრაცი-
ული მიზნებით, რაც არამეელთა მნიშვნელოვანი მასის მოზღვა-
ვებას მოაყვა. ამდენად, ასირიელების ეთნიკური ინდივიდუალობა
ჯერ კიდევ იმპერიის დაცემამდე ნანილობრივ უკვე წაშლილი იყო.
კულტურულმა სინკრეტულობამ და ეთნიკურმა აღრეცვამ ხელი
შეუწყო ასირიული ეთნიკური ერთობის დასუსტებასა და გაქრო-
ბას, მისი კულტურა კი გარშემო მყოფი ხალხების კულტურით
შეიცვალა.[31]

როგორც ფინიკიელების, ელამელებისა და სხვათა შემთხვე-
ვაში, ასირიული კულტურისა და ერთობის შედარებით სწრაფი
გაქრობაც უნდა განვიხილოთ, როგორც ეთნოციდის მაგალითი.
ძველ მსოფლიოში საზოგადოებრივი ერთობისა თუ სახელმწიფოს
მიერ აღიარებული ღმერთებისა და ტაძრების განადგურება გა-
ნიხილებოდა, როგორც თავად ამ ერთობის განადგურების სა-
შუალება; როგორც ჩანს, სწორედ ეს იყო სპარსელების მიზანი,
როდესაც მათ ბაბილონის ტაძრები განადგურეს ძვ. წ. 482 წ. და
ალბათ, რომაელებსაც იგივე ამოძრავებდა, როდესაც მათ იერუ-
სალიმის ტაძარი დანგრიეს ახ. წ. 70 წ.[32] ამგვარ შემთხვევებში

მიზანი უფრო კულტურის მოსპობაა, ვიდრე თვითონ იმ ჯგუფის,
რომელიც ამ კულტურის მატარებელია. ეს განზრახული ქმედება
განსხვავდება კულტურული შერწყმის ბევრად უფრო ნელი, დაუ-
გეგმავი პროცესებისაგან, რომლებმაც შიგნიდან ააფეთქეს ბევრი
მცირე ეთნიკური კატეგორია და ერთობა.

ისტორია საკმაოდ გაუთვალისწინებელი ეთნიკური რღვევისა და
კულტურული შერწყმის მაგალითებით. ენგელსი, ევროპის ეთნი-
კურ რუკას რომ ათვალიერებდა 1859 წელს, ზოგიერთ საკვლილის
პირას მისულ ეთნიკურ კულტურასა თუ ერთობას მოიხსენიებდა
"ეთნოგრაფიულ ძეგლებად" და იმედოვნებდა, რომ ისინი სულ
მალე გაქრებოდნენ და გზას დაუთმობდნენ დიდ კაპიტალისტურ
ნაცია-სახელმწიფოს. ეგაა, რომ მისი იმედები არ გამართლდა.
ამავე დროს, ბევრი ყოფილი ეთნის დაკნინება, მათი განნყობი-
ლებების დასუსტება მაგალითად, ოქსიტანიის, სორბების, ვენდე-
ბისა და სხვ. გვიჩვენებს ინკორპორაციისა და ფრაგმენტაციის
გზით ეთნის თანდათანობითი გაქრობის საყოველთაოდ გავრცე-
ლებულ პროცესებს.

მაგრამ აქ ასევე გასათვალისწინებელია მეოდის მეორე მხა-
რე – ეთნიკური კავშირების გამძლეობა, მათი კულტურების
ხანგრძლივობა და კოლექტიური იდენტობებისა და ერთობების
სიცოცხლისუნარიანობა საუკუნეების მანძილზე. თუ ეთნიკური
საზღვრები და კულტურული შინაარსი განიცდიან პერიოდულ
ცვლილებას, როგორ უნდა აგხსნათ ეთნიკური თვითგადარჩენის
უნარი, ზოგჯერ ათასწლეულებს რომ უძლებს?!

ისევ და ისევ, საჭიროა მოვიხმოთ კარგად ცნობილი მაგალითი.
ებრაელები თავიანთ წარმომავლობას უკავშირებენ აბრაამს, ეგ-
ვიპტის ტყვეობიდან გამოხსნას, სინას მთაზე მიღებულ რჯულს,
თავიანთ ოქროს ხანას (სხვადასხვაგვარად) დავითის ან სოლო-
მონის მეფობამდე ან მეორე ტაძრის გეიანი პერიოდის ბრძენთა
ხანას. ყოველივე ეს მითია იმ აზრით, რომელიც ზემოთ წარმო-
ვადგინეთ. ეს მითები, იმავდროულად, რელიგიურ ცხოველმყოფ-
ლობასაც ინარჩუნებენ დღეგანდელ დღეს. მაგრამ მათი ძალა არა
მხოლოდ რელიგიურია. ისინი სეკულარული ებრაელებისთვისაც
კი მათი ეთნიკური იდენტობის პრივილეგიებად რჩებიან. აქაც,
ისევე როგორც ბერძნებისა თუ სომხების, ირლანდიელებისა თუ
ეთიოპელების შემთხვევაში, შორეულ წარსულთან სიახლოვისა
და კულტურული ნათესაობის შეგრძნებაა მთავარი – იმ წარ-
სულთან, რომელშიც ერთობა ჩამოყალიბდა და, ყველა შემდგო-
მი ცვლილების მიუხედავად, ჯერ კიდევ ისე აღიქმება, როგორც

"იგივე" ერთობა. რას უნდა უმადლოდეს მემკვიდრეობითობის, საერთო მოგონებებისა და ბედ-იღბლის ეს თვითშეგნება?

მარტივი პასუხი, რომ ხალხები როგორღაც ახერხებენ თვითგადარჩენას რადგან მათ ფესვი გაუდგამთ მშობლიურ მინა-წყალზე და დამოუკიდებელ სახელმწიფოებრიობას შეჰხარიან, აშკარად არაფერს გვეუბნება ებრაელების შემთხვევაში. ებრაელები როგორც სამშობლოდან, ისე სახელმწიფოდან იდევნებოდნენ დაახლოებით ორი ათასი წლის მანძილზე. ეერ ვიტყვით, რომ რომელიმე მათგანი უმნიშვნელო ყოფილიყო ებრაელთა იდენტობის თვითშეგნებისათვის, მაგრამ ისინი უფრო მეტად სიმბოლოებია, ვიდრე ცოცხალი მოგონებანი. ხაზართა სამეფოს თუ არ ჩავთვლით, ხამმონელთა სამეფო იყო უკანასკნელი ქმმარრტად დამოუკიდებელი ებრაული სახელმწიფო. ისრაელის მიწა ზოგჯერ მართლაც მესიანისტური აღორძინების სიმბოლოზე მეტს ნიშნავდა ებრაელისთვის. ისინი ჯგუფებად მიემართებოდნენ ხოლმე იერუსალემ და სინაგოგებს აარსებდნენ. მაგრამ აქაც კი, სიონისაკენ სწრაფვა უფრო სულიერ ხასიათს აღარებდა, ვიდრე ფიზიკურს. ეს იყო აღორძინებული მიწისა და ქალაქის სრულყოფილების ბილვა.[23]

კიდევ ერთი ზოგადი თვალსაზრისი, რომელიც ამჯერად საგანგებოდ დიასპორას შეეხება, ამგვარია: მათი (დიასპორის ხალხის) ხსნა დამოკიდებულია მათსავე უნარზე, განსხვავებული ეკონომიკური ნიშა მოიძიონ მასპინძლის როლში მყოფ საზოგადოებებში. როგორც წესი, ისინი შუამავალი ვაჭრები ან ხელოსნები არიან სამხედრო და აგრარულ ელიტასა და გლეხობას შორის. ის, რომ ებრაელები, ბერძნები და სომხები, ისევე, როგორც ლიბანელი და ჩინელი ვაჭრები, შუა საუკუნეების ევროპასა და ადრინდელ მოდერნულ საზოგადოებებში პოულობდნენ ასეთ ნიშებს, უდაოა. ისიც ცნობილია, რომ ასეთი პროფესიული თავშესაფრის მიგნება ხელს უწყობდა მკვიდრად დასახლებასა და კულტურულ სეგრეგაციას. საქმე ისაა, თუ რა გზით ხერხდება "პროფესიული ნიშის" გამოყოფა პირობათა იმ ერთობლიობიდან, რომელიც ქმნის ტიპურ დიასპორას და აგრეთვე, რა უპირველესი, თუმც დროებითი, მნიშვნელობა ენიჭება ამ "პროფესიულ" ნიშას ეთნოსის გადარჩენასა და სტატუსის შენარჩუნებაში. როგორც არმსტრონგი ამტკიცებს, არქეტიპული დიასპორები, რომელთა ფესვები რელიგიურ და კულტურულ თავისთავადობაში მოიძიება, უნდა განვიხილოთ, როგორც ურთიერთდაკავშირებული ასპექტებისა და განზომილებების ერთობლიობა; ამ ერთობლიობაში პროფესიული სეგრეგაცია და შუამავლის სტატუსი ემსახურება, მაგრამ არ უზრუნ-

ველყოფს, ეთნიკური თავისთავადობის შენარჩუნებას. მართლაც, მავრიტანული ესპანეთის ებრაელების ნებისმიერ თანამდებობაზე მიუწვდებოდათ ხელი, მაგრამ მათი ეთნიკური გადარჩენა დამოკიდებული იყო უფრო ფუნდამენტურ რელიგიურ და კულტურულ თვითმყოფადობაზე, რითაც ისინი განსხვავდებოდნენ თავიანთი მეზობლებისაგან.[24]

უფრო საფუძვლიანია მოსაზრება, რომელიც ორგანიზებულ რელიგიაზე ამახვილებს ყურადღებას. დიასპორული ერთობის შემთხვევაში ეთნიდ ქცეულ სექტებში, ისეთებში, როგორიც არიან დრუზები, სამარიტელები, მარონიტები და სიქები, რელიგიური რიტუალები, ლიტურგია და იერარქიები მნიშვნელოვან თავდაცვით როლს ასრულებენ. ისინი უზრუნველყოფენ რაგორც თაობათა შორის, ისე თემებს შორის კავშირ-ურთიერთობას. ამასთან ერთად, საკრალური ენებისა და დამწერლობების, ტექსტების, კალენდრების გამოთიშული ძალა თითქოს ნათელს ფენს დიასპორის ათასწლოვანი არსებობის საიდუმლოს.

მაგრამ სიძნელეები აქაც თავს იჩენს. ვერაფერს ვიგებთ იმაზე, თუ რა სახითა და რა მასშტაბით შემორჩა ესა თუ ის გადარჩენილი ერთობა. მაგალითად, სამარიტელებს აქამდე სულ ეთნიკური გაქრობა ემუქრებოდა, რადგან საუკუნეების მანძილზე ფენომენალური გამანადგურებელი ენდოგამიის გამოისობით უელარ მრავლდებოდნენ. ჩრდილოეთ ეთიოპიის ბეტა ისრაელის (ან ფალაშას) შემთხვევაში, ომის შედეგად მათი რაოდენობის შემცირებასა და ხელოსანთა ფენის იზოლაციას შეიძლებოდა ეთნი გაქრობის პირას მიეყვანა, რომ არა ისრაელის სახელმწიფო და ებრაელთა ეთნიკური თვით-განახლების თუ სიონიზმის აღორძინების უფრო ფართომასშტაბიანი პროცესი.[25]

ეს თეზისიც არაფერს გვეუბნება ერთობის სიცოცხლისუნარიანობის შესახებ. რელიგია შეიძლება გაიყინოს და ანტიკვარულ სიძველედ იქცეს, როგორც ეს აშურის სახელმწიფო რელიგიას დაემართა; მან ვერ უზრუნველყო ეთნოსის გადარჩენა. ასეთივე შინაგანი ლეპობა შეინიშნება როგორც გვიანი რომის იმპერიის, ისე ჰტოლემეოსის ეგვიპტის ფარაონულ რელიგიაშიც. ეთნიკური ერთობის გადარჩენას, რომ აღარაფერი ვთქვათ ეთნიკურ სიცოცხლისუნარიანობაზე, ვერც ერთ მათგანში ვერ მივაწერთ ტრადიციული რელიგიის ჩარჩოებში მოქცეულ რაიმე მოძრაობას.[26]

რელიგიამ შეიძლება გარკვეული დროის მანძილზე, ასე ვთქვათ, ჭეშმარიტ მოაქციოს და დაიცვას საერთო ეთნიკურობის განცდა, როგორც ბერძნულმა მართლმადიდებლობამ შეინახა თვითმართვადი ბერძნულ-მართლმადიდებელი *მილეთი* ოსმალთა ბატონო-

ბისას. მაგრამ თუ ახალმა მოძრაობებმა და მიმდინარეობებმა არ ააფორიაქეს სული რელიგიური სტრუქტურის შიგნით, შესაძლოა, თვით რელიგიის კონსერვატიზმმა გამოინვიოს *ეთნის* სიკვდილი ან სულთმობრძავი იდენტობის ნაჭუჭად აქციოს იგი.[37] ცხადია, ორგანიზებული რელიგია თავისთავად საკმარისი არ არის. მაშინ რა არის ეთნიკური თვითგანახლებისთვის მექანიზმები? გამოვყოფ ოთხ ამგვარ მექანიზმს:

1. *რელიგიური რეფორმა.* მას შემდეგ, რაც ეთნიკური გადარჩენის პოტენციალად ორგანიზებული რელიგიის მნიშვნელობა ვაღიარეთ, ისიც უნდა განვიხილოთ, თუ რა როლი ენიჭება რელიგიურ-რეფორმატორულ მოძრაობას ეთნიკური თვითგანახლების სტიმულირებაში. ებრაელთა შემთხვევაში არაერთი მაგალითის მოტანა შეიძლება. ეს მაგალითები მოიცავს წინასწარმეტყველთა და მეორე რჯულის მოძრაობებს (ძვ წ. VIII-VII სს.), იუდასა და ეზრას რეფორმებს (ძვ.წ. V ს-ის შუა ხანები), ფარისეველობასა და მიშნას რაბინიზმს ახ. წ. II ს-ში, ხასიდური და ნეოორთოდოქსული მოძრაობების ჩათვლით XVIII-XIX სს-ში. თითოეულ შემთხვევაში რელიგიური რეფორმა ეთნიკურ თვითგანახლებასთან იყო გადაჯაჭვული. ერთობის თვითგანახლება რელიგიური შთაგონებით იყო განპირობებული.[38]

ამის საპირისპიროდ, რელიგიური რეფორმის მარცხმა თუ გაქვავებულმა კონსერვატიზმმა ეთნიკური თვითგანახლება ნებისმიერი მიმართულებით შეიძლება წარმართოს. ასეთი რამ დაემართათ ბერძნებს მეცხრამეტე საუკუნის დასაწყისში. ბერძნული მართლმადიდებლური იერარქია კონსტანტინოპოლში სულ უფრო და უფრო შორდებოდა სამუალო კლასისა და ხალხის სულიერ მისწრაფებებს, მათ შორის იყო იერარქიის ქვედა საფეხურზე მდგომი სამღვდელოებაც, რომელთაგან ზოგიერთი მხარს უჭერდა მორეის აჯანყებას. აქ ბერძენთა მისწრაფებებმა იდეოლოგიების განსჯა-კამათში პპოვა განსხეულება მზარდი სეკულარული მოზნებისათვის ხორცის შესასხმელად.[39]

2. *კულტურული ნასესხობა.* კულტურის ფართო სფეროში ეთნიკურ თვითგადარჩენას ხელს უნყობს არა იზოლაცია, არამედ შერჩევითი ნასესხობა და კონტროლს დაქვემდებარებული კონტაქტის პრინციპის გამოყენება სხვა კულტურასთან მიმართებაში. ამის მაგალითიც ისევ ებრაულ ისტორიაში შეიძლება მოვიძიოთ. ალექსანდრეს დროიდან მოყოლებული, ელინისტურმა კულტურამ ბიძგი მისცა ბერძნული და ებრაული ეზოვნების ცხოველმყოფელ

შეხლა-შემოხლას, რამაც მართალია, ძალიან მნეველ პოლიტიკური გამოძახილი პპოვა. მაგრამ, ამავე დროს, მთლიანად გაამყარა და გაამდიდრა ებრაული კულტურისა და იდენტობის სფერო.[40] არსებობს ბევრი სხვა შემთხვევა, როცა გარეგანმა კულტურულმა სტიმულმა და კონტაქტებმა ეთნიკური იდენტობის გრძნობა არჩევითი კულტურული შეთვისების გზით განაახლეს. მეცხრამეტე საუკუნის იაპონია, რუსეთი და ეგვიპტე ამის კარგად ცნობილი მაგალითებია.

3. *ხალხის მონაწილეობა.* სოციალური თვალსაზრისითაც, სოციალური კლასებისა და ფენების მოძრაობიდან შეიძლება გამოვყოთ ეთნიკური თვითგანახლების მეთოდები. ამათგან ყველაზე მეტად რელევანტურია ისეთი სახალხო მოძრაობები, რომლებიც კულტურულსა და პოლიტიკურ იერარქიაში მონაწილეობის მეტი უფლებებისთვის იბრძვიან. მაზდაკიდების უდიდესმა სოციალურ-პოლიტიკურმა მოძრაობამ მეხუთე საუკუნის სასანურ სპარსეთში განაახლა სასანური სპარსეთის ძლიერ დაზიანებული ქსოვილი და თვით ზოროასტრული ერთობა, ამასთანავე, მან სასანური სახელმწიფოს საფუძვლების შერყევა გამოიწვია. ამას შედეგად მოჰყვა, მართალია, რეპრესიული, მაგრამ, ეთნიკური თვალსაზრისით, განმაახლებელი მოძრაობა მეექვსე საუკუნეში ხოსრო I-ის დროს. იგი მოიცავდა *მეფეთა წიგნების* ბაზისის კოდიფიკაციას, ირანულ მითოლოგიასა და რიტუალთან დაბრუნებას, ეროვნულ ალორძინებას ლიტერატურაში, პროტოკოლში, განათლებასა და ხელოვნებაში.[41] იუდაიზმში სახალხო მოძრაობები მოსეს ხანიდან ხასიდიზმამდე, რომლებიც ახლახანს ვახსენეთ, ასევე ინვევდნენ დემოტური *ეთნის* განახლებას ხალხის მონაწილეობის და მესიანისტური პათოსის წყალობით. იგივე შეიძლება ითქვას მრავალგვარ ისლამურ სახალხო მოძრაობაზე. რომელთა შორის უნდა დავასახელოთ თვით ისლამის დაარსება, სუნიტური ან შიიტური მოძრაობები განსწმენდისათვის, მესიანიზმი დღევანდლამდე, მათ შორის ვაჰაბიზმი, მაჰდიზმი, ირანის შიიტური რევოლუცია.[42]

4. *ეთნიკური რჩეულობის მითები.* ეთნიკური თვითგანახლების, აქედან, ეთნიკური გადარჩენის, საშუალებებს შორის ძალზე მნიშვნელოვანია ეთნიკური რჩეულობის სულისკვეთებით გამსჭვალული მითები. უპირველეს ყოვლისა, შევნიშნეთ, რომ ის *ეთნი*, რომელიც არ ქმნის ასეთ მითს (ან ვერ ახერხებს მის დანერგვას ხალხში), სხვებისადმი მისი ეთნოცენტრიზმის მიუხედავად, დამოუკიდებლობის დაკარგვის შემდეგ სხვა ერთობებში გაითქვი-

ფება. ეს, რა თქმა უნდა, შეიძლება იყოს უსიტყვო არგუმენტი. საერთოდ, ეთნიებს, რომელთაც აქვთ ეთნიკური რჩეულობის გამოხატველი რელიგიური მითები, ჰყავთ სპეციალისტთა ფენები, რომელთა პოზიციაცა და მსოფლმხედველობაც მჭიდროდაა დაკავშირებული რჩეულობის გამომხატველი მითის პოპულარობასა და შთამბეჭდაობასთან – და ხშირად სწორედ ისინი წარმოადგენენ ჩვენს ერთადერთ ლიტერატურულ წყაროს. მიუხედავად ამისა, როდესაც ვმსჯელობთ იმ მრავალი ეთნის ბედ-იღბალზე, რომელთაც ჰყავთ ამგვარი ფენები, მაგრამ არ გააჩნიათ ეთნიკური რჩეულობის გამომხატველი მითები, როგორც ამას ასირიის, ფინიკიის, ფილისტიმელების შემთხვევები ცხადყოფს, აშკარავდება, რომ ასეთი ეთნიების გადარჩენის შანსები საგრძნობლად არის შემცირებული.

ამის გამო ახსნა-განმარტების მთელი მიზეზი იმ ფაქტორებითაა განპირობებული, რომლებიც დასაბამს აძლევს და ასაზრდოებს ეთნიკური რჩეულობის მითებს. და მაინც, ამგვარი მეთოდი აბრკოლებს ეთნოსის თვითგადარჩენას რჩეულობის ნიშნით. ის, რასაც რჩეულობის ამსახველი მითი გვიქადის, პირობითი ხასიათია. ამას სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება იმის გასაზრებლად, თუ რა როლი აკისრია მას თვითგადარჩენის პოტენციალის გამოყენებაში. მისი *locus classicus* მოიძიება გამოსვლათა ნიგნში: "და ახლა, თუ მოუსმენთ ჩემს ხმას და დაიცავთ ჩემს აღთქმას, ამოგარჩევთ ჩემს საკუთრებად ყველა ხალხიდან, რადგან ჩემია მთელი ქვეყანა. და თქვენ იქნებით ჩემთვის მღვდელთა სამეფოდ და წმინდა ერად."[43] პოტენციურ "წმინდა ნაციად" თავის წარმოსახვა ნიშნავს რჩეულობისა და კოლექტიური კურთხევის (სანქტიფიკაციის) მჭიდრო კავშირს. ხსნა მხოლოდ გამოსყიდვის გზით არის შესაძლებელი, რაც თავის მხრივ, მოითხოვს წინარე გამოცდილებისა და რწმენა-წარმოდგენებისაკენ, ანუ სანქტიფიკაციის წესისაკენ, მობრუნებას. აქედან გამომდინარეობს "დაბრუნების" ის განმეორებითი მოტივი ბევრ ეთნო-რელიგიურ ტრადიციაში, რომელიც როგორც რელიგიური რეფორმის, ისე კულტურული რესტაურაციის მოძრაობას უდევს საფუძვლად. ეთნიკური იდენტიფიკაციის უცილობელი სუბიექტურობა განაპირობებს იმას, რომ პოტენციური რჩეული ერის ხელახალი კურთხევის ეს მორალური მოთხოვნები ეთნიკური თვითგანახლებისა და, შესაბამისად, ხანგრძლივი თვითგადარჩენის უზრუნველყოფის ძლიერ მექანიზმს ქმნის. უთუოდ ეს გახლავთ ამდენი განსაცდელის გადამტან ებრაელთა თვითგადარჩენის ერთ-ერთი გასაღები, მაგრამ მის ცხოველმყოფელ კვალს შეგვიძლია თვალი მივაღევნოთ სხვა ხალხებ-

მი; ესენი არიან: ამჰარის ეთიოპელები, სომხები, მართლმადიდებელი ბერძნები, მართლმადიდებელი რუსები, დრუზები, სიქჰები, ისევე, როგორც სხვადასხვა ევროპული ეთნიები – პოლონელები, გერმანელები, ფრანგები, ინგლისელები, კასტილიელები, ირლანდიელები, შოტლანდიელები, უელსელები და სხვა მრავალი. ასეთი ფართოდ გავრცელებული ფენომენი მოითხოვს უფრო დაწვრილებით შესწავლას.[44]

"ეთნიკური ბირთვები" და ნაციების ფორმირება

რელიგიური რეფორმა, კულტურული ნასესხობა, ხალხის მონაწილეობა და ეთნიკური რჩეულობის ამსახველი მითი – ეს ის მექანიზმებია, რომელიც ადგილმდებარეობასთან, თვითმმართველობასთან, მრავალენოვნებასა და სავაჭრო უნარ-ჩვევებთან – ისევე, როგორც ორგანიზებულ რელიგიასთან – ერთად, უზრუნველყოფს გარკვეული ეთნიკური ერთობების სიცოცხლისუნარიანობას საუკუნეების მანძილზე, მიუხედავად მრავალი ცვლილებისა როგორც სოციალურ შემადგენლობაში, ისე კულტურულ შინაარსში. ეს შემთხვევები ისევ და ისევ ეთნიკურობის პარადოქსის პირისპირ გვტოვებს. ეს არის სხვადასხვა სოციალურ და კულტურულ პარამეტრებში ნიადაგ ცვალებად ინდივიდუალურ და კულტურულ გამოხატულებათა მუდმივი დენადობისა და მდგრადობის თანაარსებობა. ეს უკანასკნელი იღებს ერთი თაობიდან მეორეზე გარდამავალი მემკვიდრეობისა და ტრადიციის სახეს, მაგრამ მეტ-ნაკლებად შეცვლილი ფორმით. ეს კი ზღვარს უდებს ერთობის თვალსაწიერსა და კულტურულ შინაარსს. სიმბოლოების, კულტის, წეს-ჩვეულებების, რიტუალების, არტეფაქტების გარკვეული ტრადიცია – ისევე, როგორც ზოგიერთი მოვლენა, გმირი, პეიზაჟი თუ ღირებულება – ქმნის ეთნიკური კულტურის თავისებურ საგანძურს, რომელიც მოცემული ერთობის შიგნით თაობიდან თაობას გადაეცემა, რათა შერჩევით ეზიარონ ამ საუნჯეს.

რა მანქანებით ზემოქმედებს ასეთი ტრადიციები მომდევნო თაობებზე? პრემოდერნულ ერთობებში ამგვარ ფუნქციას კისრულობდნენ მღვდელმსახურნი, მწიგნობრები და მგოსნები. ისინი, ხშირად ამქრებსა და კასტებში გაერთიანებულნი, იხსენებდნენ, აცოცხლებდნენ და სისტემურად ალაგებდნენ ამ ტრადიციებს. მღვდელმსახურები, მწიგნობრები და მგოსნები, როგორც ერთადერთი განსწავლული ფენა, რომელიც ამავე დროს ღვთაებრივ ძალებთან კავშირს ამყარებდა, საკმაო გავლენით სარგებლობ-

ღნენ და სახელსაც იხვეჭდნენ სხვადასხვა ერთობაში. ისინი ორგანიზებულად ცხოვრობდნენ თავიანთ საძმოებში, ტაძრებსა და ეკლესიებში. მათ მიერ დიდ ქალაქებსა და მათ გარემომცველ სოფლებში დანერგილი სოციალიზაციის ქსელის ზეგავლენა ამა თუ იმ ერთობის კუთვნილ ტერიტორიაზე დამოკიდებული იყო მათი ორგანიზებულობის ხარისხსა და მენტალურ მონოპოლიაზე. მართლაც, ბევრ ანტიკურსა და შუა საუკუნეების დროინდელ იმპერიაში სამღვდელოება, მისი ტაძარი და მწიგნობრული ინფრასტრუქტურა გვეყლინება განუყოფელ თანამონანილედ ხელისუფლებაში თუ სასამართლოსა და ბიუროკრატიასთან დაპირისპირებულ ძალაუფლების ცენტრებში, განსაკუთრებით, ძველ ეგვიპტესა და სასანურ სპარსეთში.[46]

თვით დიასპორის ერთობებში ვხვდებით მღვდლებს, რაბინებსა და სამართლის დოქტორებს, რომლებიც ორგანიზებულნი არიან მეტ-ნაკლებად ცენტრალიზებულ სტრუქტურებად. ისინი სასამართლოებისა და საბჭოების ქსელს ქმნიან და რელიგიური, სამართლებრივი და კულტურული ერთობით უზრუნველყოფენ ერცელ ანკლავებს, რომლებიც ხშირად მტრულ გარემოცვაშია მოქცეული. როგორც არმსტრონგმა გამოავლინა, განსაკუთრებით თვალსაჩინოა ებრაელებისა და სომხების მაგალითი, სადაც რელიგიის მსახურებისა და ინსტიტუციების მაღალგანვითარებულმა ქსელმა უზრუნველყო სუბიექტური ერთობის, საზოგადოებისა და მისი ისტორიული და რელიგიური ტრადიციების შენარჩუნება.[49]

სწორედ ამ გამაერთიანებელი ყოვლისმცველი მექანიზმებით თანდათანობით იგება ის, რასაც შეიძლება "ეთნიკური ბირთვები" ვუწოდოთ. ეს არის კარგად შეკავშირებული და განსხვავებული თვითშეგნების მქონე ეთნიები, რომლებიც ისეთი სახელმნიფოებისა და სამეფოების გულისგულსა და საფუძველს შეადგენენ, როგორებიცაა: ადრე შუა საუკუნეების ბარბაროსთა *regna*. ფრანკების, ლომბარდების, საქსონების, სკოტებისა და ვისიგოტების სამეფოებში საერთო ადათ-წესებისა და ჩამომავლობის თვითშეგნება არსებით როლს ასრულებდა, მიუხედავად იმისა, რომ მათ მოსახლეთა დიდი ნანილი არ მიეკუთვნებოდა დომინანტურ ეთნიკურ ერთობას. თუმცა ხალხის ცნობიერებაში ასეთ *regna*-ს ახასიათებს მზარდი ტენდენცია, გარდაქმნას ერთობად, რომელიც საერთო კულტურულ საფუძველზე იქნება შეკავშირებული.[47] გეიანი შუა საუკუნეებისათვის ამ სუბიექტურად გაერთიანებულმა კულტურულმა ერთობებმა შექმნეს ის ბირთვი, რომლის გარშემო დიდმა და ძლიერმა სახელმნიფოებმა ააგეს თავიანთი ადმინისტრაციული, სასამართლო, ფისკალური და სამხედრო მანქანები. მათ ნარმატება მოიპოვეს მოსახლეურ ტერიტორიებისა და იქ მოსახლე კულტურულად განსხვავებული ხალხების ანექსიის საქმეშიც. მაგალითად, ედუარდ I-ის მეფობის ხანაში ინგლისურმა (ანგლო-ნორმანული) სახელმნიფომ ფეხი მოიკიდა უელსში (Wales), დაანგრია უელსური (Welsh) სამეფოები და უელსელთა უმეტესობა თავისი სამეფოს ფარგლებში მოაქცია, როგორც პერიფერიული კულტურული ერთობა ინგლისური სახელმნიფოს მმართველობის ქვეშ. რაღაც მსგავსი მოხდა საფრანგეთში ლუი VIII-ის მეფობის ხანაში *pays d'oc*-ის (დასავლეთის მიწები), განსაკუთრებით კი, ტულუზის საგრაფოსთან მიმართებაში ალბიგოელთა ფეოდალური ლაშქრობის დროს.[48]

ეთნიკური ბირთვების განლაგება დროსა და სივრცეში ბევრ რამეს გვეუბნება ნაციების საკარაუდო ფორმისა და ხასიათის შესახებ, თუ (ან როცა) ასეთი ნაციები წარმოიქმნა. ის გვეხმარება იმაში, რომ თითქმის ამომწურავად ვუპასუხოთ შეკითხვას, თუ *ვინ* არის ნაცია? და ნანლობრივ შეკითხვასაც, თუ – *სად* არის ნაცია? აქ ვგულისხმობთ შემდეგს: სახელმნიფოს ეთნიკური ბირთვი ხშირად ყალიბში აქცევს ნაციის ხასიათსა და საზღვრებს. თუმც ბოლოდროინდელ ნაციათა ან, უკეთ, ნაცია-სახელმნიფოთა უმეტესობა, ფაქტიურად პოლიეთნიკურია, მრავალი მათგანი ჩამოყალიბდა, უპირველეს ყოვლისა, დომინანტური ეთნის გარშემო, რომელმაც დაიპყრო და მიიზიდა სხვა *ეთნიები* ან ეთნიკური წარმონაქმნები და იმ სახელმნიფოს მიუერთა, რომელსაც თავადვე განუსაზღვრა სახელიცა და კულტურული პრივილეგიებიც. რადგან, მას შემდეგ რაც *ეთნიები* დეფინიციის მიხედვით გაიგივებულია მოცემულ ტერიტორიასთან, ანუ, არცთუ იშვიათად, რჩეული ერი – წმინდა მიწასთან, ნაციის საკარაუდო საზღვრები დიდნილად განისაზღვრება დომინანტური *ეთნის* მითებითა და მეხსიერებით. იგი მოიცავს დაფუძნების უფლებას, ოქროს ხანის მითსა და მისგან გამომდინარე ტერიტორიულ პრეტენზიებს, ან კიდევ ეთნოსის სამართლებრივი ტიტულის დამადასტურებელ საბუთს. აქედან იღებს სათავეს ბევრი, თუნდაც დღევანდელი, კონფლიქტი ეთნიკური სამშობლოს გათიშულ ნანილებს შორის, – სომხეთში, კოსოვოში, ისრაელსა და პალესტინაში, ოგადასა თუ სხვაგან.

ეთნისა და ნაციის ცნებებს შორის მჭიდრო კავშირსაც და განსხვავებასაც, ისევე, როგორც მათ ისტორიულ ურთიერთმიმართებას, შეიძლება თვალი გაადევნოთ ნაციის ჩვენეულ დეფინიციაში. როგორც ვამტკიცებდით, ნაცია არის ადამიანთა სახელდებული

პოპულაცია, რომელსაც აქვს საერთო ისტორიული ტერიტორია, საერთო მითები და ისტორიული მეხსიერება, საყოველთაო-საჯაღლო კულტურა, საერთო ეკონომიკა და საერთო სამართლებრივი უფლება-მოვალეობანი ყველა წევრისათვის. ამ დეფინიციის თანახმად, ნაცია, ისევე, როგორც *ეთნი*, არის საერთო მითებისა და მეხსიერების ერთობა. ის ასევე არის ტერიტორიული ერთობა. მაგრამ მაშინ, როდესაც *ეთნის* შემთხვევაში ტერიტორიასთან დამოკიდებულება შეიძლება იყოს მხოლოდ ისტორიული და სიმბოლური, ნაციის შემთხვევაში ის არის ფიზიკური და აქტუალური: ნაციები განკარგავენ ტერიტორიებს. სხვაგვარად, ნაციებს ყოველთვის სჭირდებათ ეთნიკური "ელემენტები". რა თქმა უნდა, ამ ყველაფრის ხელახლა გააზრება შესაძლებელია; მაგრამ, როგორც ნესი, ისინი (ეს ელემენტები) არსებობენ. ნარმოუდგენელია ნაცია ტერიტორიული სამშობლოს შესახებ საერთო მითებისა და მოგონებების გარეშე.

ეს გულისხმობს გარკვეულ წრიულობას იმ არგუმენტში, რომ ნაციები ყალიბდება ეთნიკური ბირთვის საფუძველზე. *ეთნისა* და ნაციას შორის მართლაც არსებობს მნიშვნელოვანი ისტორიული და კონცეპტუალური თანხვედრა. თუმცა ჩვენ საქმე გვაქვს განსხვავებულ კონცეპტებსა და ისტორიულ ფორმაციებთან. ეთნიკურ ერთობებს არ გააჩნიათ ნაციებისთვის დამახასიათებელი რამდენიმე ატრიბუტი. მათთვის არ არის აუცილებელი მუდმივად "თავიანთ" ტერიტორიულ სამშობლოში ცხოვრება. მათი კულტურა შესაძლოა არ იყოს სახალხო და საყოველთაო მისი ყველა წევრისათვის. მათ არ სჭირდებათ და მეტწილად, არც სჩვევიათ შრომის საერთო დანაწილება და ეკონომიკური ერთიანობა. არც საყოველთაო სამართლის კოდექსი გააჩნიათ, ყველასთვის თანაბარი უფლებებისა და მოვალეობების გათვალისწინებით. როგორც შემდგომ დავინახავთ, ნაციის ეს ატრიბუტები გარკვეული სოციალური და ისტორიული პირობების ნაყოფია, რომლებიც მანამდეული ეთნიკური ბირთვებისა და ეთნიკურ უმცირესობათა საფუძველზე შემუშავდა.

სურათის უკანა მხარეს თუ დავაკვირდებით, შევნიშნავთ, რომ არსებობს ნაციის ჩამოყალიბების შესაძლებლობა მისი უშუალო წინაპარი *ეთნისაგან* დამოუკიდებლად. ზოგიერთ სახელმწიფოში ნაციები ყალიბდება მოზღვავებული იმიგრანტების (უმთავრესად ევროპელების) კულტურათა შერწყმის გზით – ასეა ამერიკაში, არგენტინასა თუ ავსტრალიაში. სხვა შემთხვევებში სახელმწიფოები ჩამოყალიბდა იმპერიათა იმ პროვინციებისაგან, რომელთა მოსახლეობასაც საერთო ენა და რელიგია მოახვიეს თავს, რაც

განსაკუთრებით გამოიკვეთა ლათინურ ამერიკაში. აქაც კრეოლთა ელიტაში დაიწყო ნაციად ჩამოყალიბების პროცესი ისე, რომ განსხვავებული ეთნის სახით არანაირი წინაპარი არა ჰყოლია. მართლაც, ნაციის ფორმირების პროცესში აუცილებელი შეიქნა მექსიკურ, ბოლივიურ კულტურათა ფორმირება და ყურადღების გამახვილება სპეციფიკურ თუ ჩილეს განსხვავებულ ნიშან-თვისებებზე. იქნებოდა ეს ცალკეული სიმბოლოები, ღირებულებანი, მოგონებანი თუ სხვა რამ – ყველაფერი, რაც მომავალი ნაციისათვის იქნებოდა დამახასიათებელი.[9]

დილემა კიდევ უფრო მნვავეა სუბ-საჰარას აფრიკაში, სადაც სახელმწიფოები შეიქმნა ეთნის სრული უგულებელყოფის თუ არა, მასთან ძალზე უმნიშვნელო შეხების საფუძველზე. აქ კოლონიურ სახელმწიფოებს დასაბამი უნდა მიეცათ ნმინდად ტერიტორიული პატრიოტიზმისთვის და გაემყარებინათ პოლიტიკური ლოიალობის შეგნება ახლად შექმნილი სახელმწიფოებისა და მათი ემბრიონული პოლიტიკური ერთობების მიმართ. ამ ტერიტორიული ერთობებისაგან შექმნილ დამოუკიდებელ სახელმწიფოებში პოლიტიკური რეგულაციისა და სოციალური საზღვრების მეშვეობით ერთმანეთს შეერწყა რამდენიმე ეთნი, ეთნიკური ფრაგმენტი თუ ეთნიკური კატეგორია; ამ საზღვრებს მანამდე გათიშული საზოგადოებრივი ჯგუფები პოსტკოლონიურ პოლიტიკურ სისტემაში უნდა ჩაერთოთ და, თუნდაც მათ უნებურად, მწირი რესურსებისა და პოლიტიკური ძალაუფლებისათვის გაჩაღებულ ხელახალ ბრძოლაში უნდა ჩაებათ. ასეთ ვითარებაში მმართველი ელიტა, რომელიც შესაძლოა შედგებოდეს დომინანტური *ეთნისა* და ეთნიკური დაჯგუფებების კოალიციისაგან, ცდილობს შექმნას ახალი პოლიტიკური მითოლოგია და სიმბოლოთა სისტემა არა მარტო იმიტომ, რომ ლეგიტიმურობა მიანიჭოს მათ, არცთუ იშვიათად, ავტორიტარულ რეჟიმს, არამედ იმიტომაც, რომ აიცდინოს ენდემური ეთნიკური კონფლიქტისა და გათიშვისაკენ მიმართული მოძრაობის საფრთხე. ასეთ შემთხვევებში სახელმწიფოს მეშვეობით ყალიბდება "სამოქალაქო რელიგია", რომლის მითები, მოგონებები, სიმბოლოები და სხვა ამისთანანი არარსებული ან ნაკლული დომინანტური *ეთნის* ფუნქციონალურ ეკვივალენტს შექმნიდნენ. ნაციის ჩამოყალიბების პროცესი აფრიკის სუბ-საჰარაში გულისხმობს ახალი ეთნიკური იდენტობის და ცნობიერების კომპონენტების შექმნას, რომლებიც არსებული *ეთნიების* ლოიალობისა და კულტურის შერწყმის გზით რომელიმე კატეგორიას მიაკუთვნებდნენ მათ. ყოველ შემთხვევაში, ასეთი იყო ბევრი აფრიკული და აზიური ელიტის ნაციონალური "პროექტი".[10]

ეს იმას ნიშნავს, რომ თანამედროვე ნაციების დამოკიდებულება ნებისმიერ ეთნიკურ ბირთვთან მიმართებაში პრობლემურია და გაურკვეველი. მაშ, ნაციის სათავე რად უნდა ეეძიოთ წინარე-მოდერნულ ეთნიკურ კავშირებში, თუ ყველა თანამედროვე ნაცია ვერ მოიძიებს თავის ეთნიკურ ფესვებს?! მგონია, საამისოდ სამი მიზეზი არსებობს.

უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს, რომ, როგორც შემდგომ დავინახავთ, პირველი ნაციები ისტორიულად ჩამოყალიბდნენ წინარემოდერნული ეთნიკური ბირთვების საფუძველზე; ეს პირველი ნაციები თავიანთი ძალმოსილებისა და კულტურული გავლენიანობის გამო დედამინის არაერთ კუთხეში ნაციების ფორმირების მოდელებად მოგვევლინნენ.

მეორე მიზეზი ის გახლავთ, რომ ნაციის ეთნიკური მოდელი სულ უფრო და უფრო პოპულარული გახდა არა მარტო ზემოხსენებული მიზეზის გამო, არამედ იმიტომაც, რომ ის ძალიან ადვილად მოერგო ერთობის წინარე მოდერნულ "დემოტურ" სახეობებს, რომლებიც ჯერ კიდევ შემორჩა თანამედროვე მსოფლიოს მის ბევრ კუთხეში. სხვაგვარად, ეთნიკური მოდელი, სოციოლოგიური თვალსაზრისით ნაყოფიერი გამოდგა.

და მესამე, იქაც კი, სადაც მომავალი ნაცია (ნაციად ჩამოყალიბების პროცესში მყოფი ხალხი) ვერ დაიკვეხნის რაიმე სერიოზული მნიშვნელობის მქონე ეთნიკური წარსულით და სადაც ეთნიკური კავშირები ბუნდოვანია და ხელოვნური, ნაციონალური თვითგადარჩენისა და ერთიანობის შენარჩუნების უმნიშვნელოვანესი პირობა, ისეთი რამის გამოგონებაა, რაც შესაძლებელია კულტურული კომპონენტების მეშვეობით – იქნება ეს ერთიანი ისტორიისა და კულტურის ერთმანეთზე გადაჯაჭვული მითოლოგია და სიმბოლიზმი თუ სხვა რამ. გარკვეული ეთნიკური წარმომაგლობის გარეშე ნაციად გახდომის მსურველ ერთობას დაშლა ემუქრება. ნაციების ფორმირების ეს სამი ფაქტორი გახლავთ ათვლის წერტილი, შემდეგი ორი თავის ჩვენეული ანალიზისა.

თავი 3

ნაციების აღმოცენება

თუმცა ეთნიკური კავშირებისა და საერთო წარსულის რეკონსტრუქცია განსაზღვრავს, სავარაუდოდ, იმას, თუ პოპულაციის რომელი გაერთიანება უფრო შეეფერება მომავალ ნაციას (nation-to-be), მაგრამ ყოველივე ეს ბევრს არაფერს გვეუბნება იმაზე, თუ რატომ და როგორ ხდება ასეთი გარდაქმნები. იმისთვის, რომ ეუპასუხოთ შეკითხვას, რა არის ნაციის წარმოშობის მთავარი მიზეზი, ეთნიკური კავშირებისა და შეხსიერების საფუძველზე დაყრდნობით, უნდა გამოვიკვლიოთ იდენტობათა ჩამოყალიბების მთავარი მოდელები და ის მნიშვნელოვანი ცვლილებები, რომლებიც მათ განვითარებას უწყობს ხელს.

ამ კონტექსტში მნიშვნელოვანია გამოთქმა "ნაციის ფორმირება", რომელიც მოგვაგონებს, რომ, მართალია, თავის დასამშვიდებლად, მოვხაზეთ და განვსაზღვრეთ ნაციის სპეციფიკური ცნება, სინამდვილეში დროში მიმდინარე პროცესების რთულ ერთობლიობასთან უფრო გვაქვს საქმე, ვიდრე უკვე დადგენილ "არსთან". I თავში გავაშუქეთ "ნაციონალური იდენტობის" კონცეპტის რთული და აბსტრაქტული ბუნება. ნაცია – როგორც *ადამიანთა სახელდებული პოპულაცია, რომელსაც აქვს საერთო ისტორიული ტერიტორია, საერთო მითები და ისტორიული მეხსიერება, საყოველთაო-სახალხო კულტურა, საერთო ეკონომიკა* და *საერთო სამართლებრივი* უფლებები *და მოვალეობები ყველა წევრისათვის* – არის მრავალგანზომილებიანი ცნება, იდეალური ტიპი, რომელიც წარმოადგენს სტანდარტს ანუ სასინჯ ქვას; მისი ყოველი კონკრეტული მაგალითი სხვადასხვა ხარისხით იმეორებს მას. სავარაუდოდ, ცალკეული მაგალითები გვიჩვენებს მნიშვნელოვან ვარიაციებს იმისა, თუ როგორ წარიმართება სხვადასხვა პროცესი რამდენიმე ძირითადი მიმართულებით და როგორ შეერწყმება ისინი ერთმანეთს, რათა მიუახლოვდეს ნაციის იდეალურ განსახიერებას. აუცილებელია გვახსოვდეს ეს, როდესაც ვიკვლევთ ნაციის აღმოცენების მიზეზებსა და მექანიზმებს.

ნაციები ნაციონალიზმის აღმოცენებამდე?

მე-2 თავის დასაწყისში ვახსენე ნაციონალისტების რწმენა, რომლის თანახმადაც ნაციები უხსოვარი დროიდან არსებობენ, თუმ-